

CZU: [94 + 316.344.42](478)"1812/1868"

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5017988>

ELITE ALE BURGHEZIEI COMERCIAL-INDUSTRIALE DIN BASARABIA (1812-1868)

Valentin TOMULEȚ, Sorin GRAJDARI

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol, în baza literaturii monografice publicate și a izvoarelor de arhivă inedite, autorii fac o caracteristică succintă a noțiunii de elită și în persoana negustorilor angroșiști armeni și greci pun în discuție subiectul elitei comerciale din Basarabia, instituite în scurt timp după anexarea ei, în 1812, la Imperiul Rus.

Autorii constată că procesul de genază și evoluție a burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, a fost generat de numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic, atât interni, cât și externi. Un loc aparte în acest sens i-a revenit imigrației în Basarabia a negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari și a celor din guberniile interne ruse, mulți dintre care s-au transferat cu traiul în provincie, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene și manifestând loialitate față de politica național-comercială promovată de administrația imperială în teritoriul nou-anexat.

Cuvinte-cheie: elită, burghezie comercială, capital comercial, politică comercială, structură de gildă, Imperiul țarist, Basarabia.

ELITE OF THE COMMERCIAL-INDUSTRIAL BOURGEOISIE FROM BESSARABIA (1812-1868)

In this article, based on the published monographic literature and unpublished archival sources, the authors make a brief description of the concept of elite and by examining the Armenian and Greek wholesale merchants raise the issue of the commercial elite of Bessarabia, which was formed shortly after its annexation to the Russian Empire in 1812.

The authors state that the genesis and evolution of the Bessarabian bourgeoisie in general, and the commercial-industrial in particular, was influenced by multiple factors, both economic and political, both internal and external. A special place in this respect belongs to the immigration of alien merchants to Bessarabia – Armenians, Greek, Jews, Bulgarians, and those from the interior provinces of Russia, many of whom settled in the province for permanent residence, filling the ranks of the commercial bourgeoisie of Bessarabia as a consequence of national-commercial policy promoted by the imperial government in the newly annexed territory.

Keywords: elite, commercial bourgeoisie, commercial capital, trade and customs policy, guild structure, the Tsarist Empire, Bessarabia.

Formularea problemei

După finalizarea războiului ruso-turc din 1806-1812, încheiat prin semnarea Tratatului de Pace de la București din 16(28) mai 1812, teritoriul dintre Prut și Nistru a fost anexat la Imperiul Rus. De frica „robiei moscălești”, în special după anexare, mulți locuitori din teritoriul nou-anexat au fost nevoiți să se refugieze peste Prut¹. Administrația imperială afirma, inițial, că a găsit acest teritoriu „pustiu”, considerent din care a întreprins toate măsurile pentru a încuraja popoarele străine, în special cele din Balcani, să se stabilească cu traiul în această regiune, prioritate acordându-se negustorilor străini și, în baza diferitelor înlesniri și privilegii, să-i orienteze spre comerțul cu guberniile interne ruse și cu statele europene, considerându-i o puternică forță economică ce ar putea favoriza integrarea teritoriului nou-anexat în sistemul pieței interne ruse.

În instrucțiunile date de amiralul P.V. Ciceagov, comandantul-șef al armatei ruse de la Dunăre, șeful Administrației Generale a Moldovei și Țării Românești, adresate la 23 iulie 1812 guvernatorului civil al Basarabiei Scarlat Sturdza privind organizarea teritoriului nou-anexat, se sublinia clar că comerțul urmează să constituie subiectul preferențial al Guvernului Regional [1, f.53], în care scop urmau să fie atrași/invitați în Basarabia negustorii bogați, îndeosebi greci, din Viena, Triestr, Livorno, Genova și Venetia, „[...] să li se propună acestor capitaliști diferite înlesniri și prin căi indirecte să li se aducă la cunoștință aceste propuneri” [2, f.53 verso]. Se considera că dacă aceștia se vor așeza cu traiul în Basarabia, vor atrage prin exemplul lor și alți negustori și vor contribui la învierea vieții economice distruse după războiul îndelungat și greu, care a căzut, în fond, pe umerii maselor populare.

¹ Despre strămutarea populației din Basarabia în Moldova de peste Prut *a se vedea:* Dinu Poștarencu. *Exodul populației peste Prut după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.* În: Revista de istorie a Moldovei (Chișinău), 2003, nr.1-2 (53-54), p.93-99; Valentin Tomuleț, *Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828).* În: Revista de Istorie a Moldovei. (Chișinău), 2012, nr.2, p.55-78; Idem. *Impactul anexării. Țăranii basarabeni fug dincolo de Prut.* În: Historia, an XII, nr.125, mai 2012, București, p.26-29.

Consecințele nefaste ale acestui război erau recunoscute chiar de oficialitățile ruse. Șeful vămilor de control Lev S. Baikov, autorul studiului „Descrierea succintă a Basarabiei”, datat cu anul 1813, scria în această privință: „Această țară ce abunda în turme (de oi și bovine – V.T., S.G.), jefuită și pustiită în urma operațiilor militare din anii 1806 până în 1810, prezenta un vast teritoriu pustiu și nepopulat” [3, f.17 verso]. Iar rezidentul plenipotențiar al Basarabiei I.N. Inzov, în raportul din 17 martie 1822 prezentat instituțiilor imperiale, sublinia că populația din regiune a fost eliberată pe o perioadă de 3 ani de impozite nu doar în virtutea respectării condițiilor Tratatului de la București, dar și „[...] în scopul de a aduce locuitorilor Basarabiei o ușurare, mult necesară după terminarea războiului de șase ani, pe parcursul căruia ea a suportat multiple greutăți” [4, f.2].

Din acest considerent, în analiza procesului de geneză și evoluție a burgheziei basarabene, în general, și a constituirii elitei comercial-industriale, în particular, urmează să ținem cont de numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic, atât interni, cât și externi. Un loc aparte în acest sens îi revenea regimului de dominație stabilit în Basarabia și politicii comerciale promovate de autoritățile imperiale. Evidențierea și analiza acestor factori ne va permite să determinăm gradul de influență a politicii comercial-vamale ruse asupra procesului de constituire și evoluție a burgheziei comerciale, iar de aici – și a elitei comercial-industriale.

Noțiunea de elită în istoriografie

Înainte de a analiza măsurile întreprinse de țarism în ce privește statornicirea alogenilor în Basarabia, în-deosebi a negustorilor, ar trebui să urmărim succint evoluția conceptului de elită în istoriografie, punând accent pe cercetările de ultimă oră în acest domeniu. Analiza lucrărilor publicate la această temă demonstrează că abordarea elitară devine, treptat, o preocupare stabilă pentru diverși cercetători.

Problema elitelor a fost abordată pe larg în ultimii ani în istoriografia română. Astfel, *Revista de științe politice POLIS* publică în 1995 un număr special consacrat elitelor, intitulat *Actualitatea elitelor*, care conține contribuții inedite, precum și traduceri ale unor texte de bază pentru orice discuție în domeniul elitelor (V.Burton, R.Gunther, J.Higley, F.Thom, G.Kolankiewicz, R.Eyerman și alții) [5, passim], care pune începutul unor discuții de durată axate pe această temă.

Un an mai târziu (1996), Fundația Academică „A.D. Xenopol” din Iași a dedicat un volum special elitelor, în care au fost publicate mai multe studii la această temă. Dintre cercetătorii care au scris la acest subiect amintim pe Alexandru Zub, Alexandru-Florin Platon, Stelian Tănase, Cătălin Turliuc, Petru Bejan [6, p.13-18], Gheorghe Teodorescu, Florea Ioncioaia, Remus Câmpeanu, Simion Retegan, Ștefan-Mihai Ceaușu, Lucian Nastasă, Silviu B. Moldovan și alții [7, passim]. În viziunea acestor autori, „[...] elitele sunt grupuri sociale care trebuie privite ca unități distincte, dar care nu pot fi apreciate unilateral. Criteriile de selecție a membrilor elitei sunt multiple și sunt specifice – în funcție de condițiile istorice, mediul în care se creează și activează și de înseși valorile promovate de cei care urmează a forma elita sau grupul elitar” [8, p.441].

Ulterior, acest subiect a fost pus în discuție și de unii istorici din Republica Moldova. Amintim, în acest sens, interesul față de tematica elitelor manifestat de mai mulți cercetători, în special de cei tineri². La 2 decembrie 2013, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei a organizat, în cadrul proiectului „Elite social-politice și economice ale Basarabiei (1812-1918)” (director de proiect dr. Sergiu Bacalov), Conferința științifică internațională dedicată acestei probleme, cu participarea cercetătorilor științifici din România, Bulgaria și din Republica Moldova, unde au fost puse în discuție probleme ce țin de elita nobiliară, burgheză și cea intelectuală din Basarabia în secolul al XIX-lea [9, passim]. Scopul conferinței (proiectului) a fost întocmirea studiilor științifice și valorificarea documentelor referitoare la elitele social-politice și economice ale Basarabiei în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea (boieri, boiernași, mazili, ruțași, șleahțici, negustori, industriași, funcționari etc.), utile pentru investigațiile istorice, demografice, sociologice, genealogice, onomastice, statistice, pentru cele privind relațiile familiale, administrația, proprietățile funciare etc. Prezintă interes și culegerile de documente publicate în cadrul proiectului pe parcursul anilor.

Un interes deosebit față de elita comercial-industrială din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea a manifestat profesorul Valentin Tomuleț [10, p.23-52] și tânăra cercetătoare Victoria Bivol³. Publicațiile

² A se consulta în acest sens: *Elita social-politică și economică a Basarabiei sec. XIX – începutul sec. XX. Documente*. Vol.I. (Coordonator S.Bacalov). Chișinău: Bons Offices, 2014; *Elita social-politică și economică a Basarabiei sec. XIX – începutul sec.XX. Documente*. Vol.II. (Coordonator S.Bacalov). Chișinău, 2016; *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol.I. (Coordonator S.Bacalov). Chișinău: Bons Offices, 2014.

³ A se consulta în acest sens: Valentin Tomuleț, Victoria Bivol. *Elite ale burgheziei basarabene: negustorii angroșiți armeni și greci (1812-1868)*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. (Chișinău), 2012, vol.VI (XXI), nr.2, p.213- 234; Idem. *Reprezentanți ai elitei burgheze din Basarabia: negustorul grec Pantelei Sinadino (anii '30-'50 ai sec. al XIX-lea)*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. (Chișinău), 2013, vol.VII (XXII), nr.2, p.9-29.

din ultimii ani ale cercetătorului Valentin Tomuleț și-au găsit reflectare într-un capitol special din monografia dedicată genezei și evoluției burgheziei comerciale din Basarabia [11, p.440-483], care însumează de fapt cercetările anterioare la această temă.

Termenul „elită” (lat. „*eligere*” – a alege, a tria) poartă un caracter polisemantic. Cei neavizați folosesc termenul dat pentru a reflecta anumite trăsături pronunțate, cum ar fi: „grâu de elită”, „oștiri de elită”, „cai de elită” etc., culturologii îl utilizează pentru a evidenția personalitățile marcante din domeniul culturii (ca sinonim al „spiritului aristocratic”), iar politologii, sociologii și filosofii folosesc termenul în cauză pentru a scoate în vileag grupul valoros de oameni din cadrul societății, care prin statutul și rolul pe care îl îndeplinesc constituie „structura puterii” și exercită o influență majoră sau controlează direct elaborarea și realizarea deciziilor politice, economice și sociale într-o comunitate umană.

Potrivit dicționarelor explicative mai noi ale limbii române, elita este caracterizată ca un „grup de persoane care reprezintă ceea ce este mai bun, mai valoros, mai ales într-o comunitate, o societate” [12, p. 337], „partea cea mai distinsă, cea mai valoroasă a unei societăți” [13, p.442]. Sergiu Tămaș vede în elită pe acei „care prin status și rol constituie *structura de putere* din societate exercitând o influență majoră sau controlând direct elaborarea deciziilor politice, economice, sociale într-o comunitate națională sau locală” [14, p.100-101].

Cel mai important criteriu de identificare a apartenenței la elita conducătoare este poziția superioară ocupată pe scara ierarhică a societății. Elita reunește persoanele care monopolizează, într-un fel sau altul, autoritatea și puterea, exercitându-le printr-o formă sau alta de dominație (economică, socială, politică, culturală, ideologică etc.) [15, p.211]. Această particularitate este mai puțin evidentă în fazele inițiale ale evoluției societății aflate între medieval și modern (în etapa premodernă), atunci când elementul burghez începe abia să se manifeste, este încă slab, acumulează avere (capital) și caută pârghii de a pătrunde, prin diferite metode, în instituțiile puterii.

De-a lungul timpului, conceptul de elită și-a schimbat domeniul de aplicare. La început acest termen era folosit pentru a desemna bunuri, produse de cea mai înaltă calitate, ulterior și-a schimbat semnificația, termenul a început să fie atribuit și așa-numiților oameni aleși, cum era nobilimea [16, p.131]. Începând cu secolul XX, acest termen pătrunde treptat în circuitul științific, fiind folosit deopotrivă atât de sociologi, cât și de istorici.

Sociologul român Ilie Bădescu, în una dintre lucrările sale, afirmă că elitele reprezintă acei oameni care posedă calități de inteligență, de caracter, de capacitate de orice gen, de direcție, de nivel remarcabil [17, p.163]. Un alt sociolog român, Radu Baltasiu, în lucrarea *Sociologie economică și teoria elitelor*, explică termenul de elită ca fiind un corp social prin care se definește realitatea socială în societate. Elitele, susține sociologul, sunt responsabile de starea lucrurilor din societate, fiind responsabile de evoluția lucrurilor într-o direcție nepotrivită, și invers – își asumă meritul pentru un nivel înalt de dezvoltare pe care l-au atins [18, p.92].

Dan Dumitru Iacob, în lucrarea *Elitele din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, a expus o viziune originală asupra conceptului de elită. Fiecare autor, susține el, definește într-o manieră proprie acest termen, adaptând explicațiile la propriul domeniu de cercetare. Potrivit istoricului, elitele constituie un „ansamblu de grupuri sociale care domină societatea prin influența lor, prestigiul lor, bogăția lor, puterea lor economică, culturală și politică, acea fracțiune a populației în care se concentrează puterea, autoritatea și influența” [19, p.13-14].

Un alt cercetător, Pantelimon Varzari, în lucrarea *Introducere în elitologie*, afirmă că „termenul „elită” este utilizat de specialiști în domeniul științelor socioumane pentru a desemna oameni deosebiți prin pregătire și talent în domeniul lor de activitate (politică, economie, cultură, știință etc.), care se remarcă prin crearea de valori pentru societate, au acces la mecanismele și tainele puterii, ale dominației [...], posedă anumite funcții de conducere și un anumit volum de putere” [20, p.6].

În istoriografie există numeroase controverse legate de singularul și pluralul termenului „elită”. Jaques Coenen-Huther spune că „a vorbi despre elită la *singular* înseamnă a-i diferenția pe cei mai buni dintr-un anumit domeniu de activitate de indivizii obișnuiți, adică de toți cei care, fără a fi lipsiți de anumite talente, nu se deosebesc cu nimic de masa largă a semenilor [...]”. În această categorie, spune autorul, ar intra clasa politică, autoritatea administrativă, dar și celelalte persoane care decid soarta comunității. În ceea ce privește *pluralul* termenului – elite, acesta indică mai degrabă toate persoanele care se află pe poziția superioară în domeniul lor de activitate (medici, profesori, juriști etc.) [*apud* 21, p.121].

În prezent, pentru majoritatea cercetătorilor termenul „elită” este explicat ca „toți cei aflați în vârful ierarhiei sociale, exercitând aici funcții importante, care sunt valorizate și recunoscute public prin intermediul unor venituri importante, diferite forme de privilegii, de prestigiu și alte avantaje oficiale sau oficioase” [22, p.216]. Când vom analiza elita comercial-industrială din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, anume pe aceste avantaje oficiale vom pune accent – venituri, privilegii și prestigiu.

Dacă elita politică, față de alte grupuri de elite, participă nemijlocit la exercitarea puterii politice, atunci elita economică, care ne preocupă în acest articol, exercită dominația economică și realizarea puterii economice în societate. Această categorie socială (comercială, cămătărească, manufacturieră, industrială, financiară etc.) va include toți angajații în activități economice – marii negustori (de primele două ghilde), marii cămătari, patronii diferitelor întreprinderi comercial-industriale, reprezentanții marelui capital și pe marii proprietari, inclusiv marii proprietari funciari, orientați la cerințele pieței, membrii firmelor și caselor de comerț, ai consiliului directorilor marilor corporații, ai băncilor etc., care se deosebeau între ei nu atât din punctul de vedere al originii și al locului pe care îl ocupau în societate, cât mai ales după interese și nivelul de avere.

În societățile moderne interacțiunea dintre elita politică și elita economică pare a fi un lucru firesc de neocolit, determinat de anumiți factori de ordin obiectiv și subiectiv. *Pe de o parte*, cucerirea puterii politice, menținerea și exercitarea ei necesită mijloace financiare destul de impunătoare, iar, *pe de altă parte*, elita economică, acordând susținere financiară elitei politice, urmărește mai mult scopuri economice decât politice. În alți termeni, economia de piață presupune în mod obiectiv și neapărat interese reciproce ale elitei economice și ale elitei politice. Prin urmare, este greu a stabili niște limite fixe când ne referim la delimitarea elitelor ca grupuri sociale, deoarece acestea de cele mai multe ori se întrepătrund și se influențează reciproc. Aceste limite sunt mai accentuate sau mai puțin evidente anume în funcție de contextul social și politic în cadrul căruia elitele se constituie și se dezvoltă ulterior ca categorii sociale distincte și care, în anumite împrejurări istorice concrete, se vor impune prin ideile și voința lor în cadrul maselor.

Elita economică, în cazul nostru cea comercială, pe care o vom supune analizei în acest articol, este cea care deține dominația economică și realizează puterea economică în societate. În acest context, cercetătorul Cătălin Turliuc afirmă că nu există tipologii istorice și sociologice unanim acceptate vizavi de problema elitelor. Totuși, consideră că din elita economică fac parte proprietarii de stabilimente economice industriale, marii acționari și membrii consiliilor de administrație ale acestora, negustorii patentari de categoria I (în cazul Basarabiei, negustorii mai angroșiști de ghilda întâi și a doua), proprietarii de bănci sau marii acționari ai instituțiilor de credit, deținătorii unor importante pachete de acțiuni în societățile de transport, telecomunicații etc., proprietarii și întreprinzătorii din domeniul agricol cunoscuți prin poziția și puterea lor economică [23, p.123]. Dar, este evident că o astfel de tipologie nu evită întrepătrunderea elitei economice cu cea politică.

Prin urmare, în cele ce urmează vom analiza acest subiect prin prisma domeniului de activitate al negustorilor ca stare socială, accent punându-se pe diverse forme de comerț în care erau antrenați aceștia, nivelul de avere și, respectiv, prestigiul social.

Într-o societate capitalistă/modernă rolul elitelor îi revine *burgheziei*. Pentru a înțelege mai profund această problemă, vom oferi o explicație succintă a termenului „burghezie”⁴. Potrivit dicționarului explicativ al limbii române, burghezia reprezintă o clasă socială care, în orânduirea capitalistă, stăpânește mijloacele de producție și deține puterea în stat [24, p.93]. Cercetătorul român Alexandru-Florin Platon, în lucrarea dedicată genezei burgheziei în Principatele Române, menționează că noțiunea de burghezie „[...] a ajuns să facă parte astăzi din vocabularul nostru uzual, tocmai fiindcă desemnează, cu un alt nume, însuși țesutul vital al istoriei epocii moderne” [25, p.1].

Din numeroasele definiții ale acestei stări sociale analizate de Alexandru-Florin Platon destul de reușită pare a fi cea expusă de istoricul francez François Pierre Guillaume Guizot (1787-1874), care scria la timpul său că „burghezia s-a format în mod succesiv din elemente foarte diverse. În general, nu s-a ținut seama, în istoria ei, nici de succesiune, nici de diversitate. Ori de câte ori s-a vorbit de burghezie, s-a bănuț că în toate epocile ea a fost compusă din aceleași elemente. Absurdă supoziție! Poate tocmai în diversitatea compoziției sale în diferite perioade trebuie căutat secretul destinului ei” [apud 26, p.6]. Istoricul francez pătrunde în adâncul înțelegerii noțiunii respective, estimează diversitatea compoziției ei ca stare socială, iar de aici și înțelegerea destinului ei istoric.

Referindu-se la noțiunea de burghezie, jurnalistul și eseistul francez René Johannet (1884-1972) accentua: „Numesc burghez pe orice om căruia regimul proprietății îi oferă măcar un rudiment de independență și care,

⁴ *Burghezie* (germ. *burg*; fr. *bourg*. – oraș) – termen care apare în sânul societății medievale, în sec. al XIII-lea, în procesul de diferențiere a micilor producători de mărfuri și a acumulărilor de capital. Este folosit pe scară largă în perioada Revoluției franceze pentru a desemna pe acei cetățeni (în primul rând orășeni, dar nu numai) care dețineau o putere economică, politică și socială din ce în ce mai mare, deosebindu-se, prin poziție și rol (mici producători de mărfuri, patroni de manufacturi sau de alte întreprinderi comercial-industriale), de nobili, țărani sau muncitori (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Iași, 2014, p.116).

bucurându-se de un anumit răgaz, își consacră activitatea fie agriculturii, fie comerțului, fie industriei, fie carierelor liberale, inclusiv armatei. Burghezul se definește prin părinții săi, prin felul în care mănâncă, bea, locuiește, se îmbracă, prin natura veniturilor sale, prin educația primită..., prin copiii care-i are, prin felul cum își întrebuințează timpul și, mai ales, prin timpul liber egal cu capacitatea de a se dedica unor ocupații dezinteresate" [27, p.66]. Autorul vede mult mai larg înțelesul noțiunii de burghezie, înțelege diversitatea compoziției și manifestările ei prin care se definește, ceea ce ne permite să înțelegem mult mai profund această noțiune.

Din cele patru tipuri de burghezie sau, cum le definește istoriografia contemporană, clase burgheze [28, p.47-83]: *burghezia economică* (comercială, cămătărească, manufacturieră etc.), *funcționarii de stat*, *pătura „intelectuală”* și *„mica burghezie”* (мещане) [29, p.39-40], în cadrul studiului de față, cum constatăm *supra*, ne interesează mai mult burghezia economică, accent fiind pus doar pe burghezia comercial-industrială.

Etaple de constituire a burgheziei comercial-industriale în Basarabia

În procesul de constituire și evoluție a burgheziei și elitei comercial-industriale din Basarabia putem evidenția, convențional, două perioade ce corespund, în fond, cu etapele de includere a provinciei în sistemul pieței interne ruse: prima cuprinde anii 1812-1830; cea de a doua – anii 1831-1868⁵.

Prima perioadă coincide cronologic cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus conform Tratatului de la București din 16(28) mai 1812 și finalizează cu suprimarea cordonului vamal de la Nistru și cu unificarea vamală a regiunii cu guberniile ruse la 26 septembrie 1830 (decretul imperial intrând în vigoare începând cu 1 ianuarie 1831) [30, f.93-94 verso].

În această perioadă Basarabia este separată de piața internă rusă prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de piețele europene tradiționale – prin cel de la Prut și Dunăre. Pentru o anumită perioadă de timp, până în 1828, Basarabia deține statutul de autonomie limitată și provizorie în componența Imperiului Rus. Instituțiile imperiale iau cunoștință nu doar de condițiile în care se desfășura comerțul, de cererea și oferta pe piața internă rusă și pe cea basarabeană, dar studiază și particularitățile desfășurării comerțului, constituite în baza trăsăturilor deja stabilite în comerțul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, particularități păstrate de țarism pentru o anumită perioadă de timp și în Basarabia, atât din considerente de ordin economic, cât și de ordin politic. Se stabilesc primele legături comerciale și se desfășoară primele operații de proporții în care rolul de bază le revine negustorilor străini și celor din guberniile ruse și ucrainene, iar în activitatea comercială se ține cont nu doar de particularitățile autohtone în desfășurarea comerțului, dar se fac și primele tentative de a implementa în provincie legislația comercial-vamală rusă.

La rândul său, perioada anilor 1812-1830 poate fi împărțită, convențional, în două etape. **Prima etapă cuprinde anii 1812-1825**, când se întreprind măsuri concrete în vederea atragerii în Basarabia a negustorilor bogați din străinătate și din guberniile limitrofe ucrainene (în special din portul Odesa). Aceste măsuri au finalizat cu creșterea rapidă a numărului de negustori străini, îndeosebi al grecilor, armenilor și evreilor. Se consolidează puternic pozițiile negustorilor greci și armeni, în special în porturile Ismail și Reni, aceștia monopolizând exportul de cereale și produse animaliere din Basarabia prin respectivele porturi.

Tot atunci negustorilor locali, în baza deciziei Comitetului de Miniștri din 28 noiembrie 1816, li s-au acordat unele privilegii, inclusiv dreptul de a exporta mărfuri din Basarabia în guberniile ruse fără plata taxei vamale, prin această măsură încercându-se de a reorienta comerțul regiunii spre guberniile interne ruse, pentru ca ulterior acest teritoriu să fie inclus mai ușor și mai repede în sistemul economic și politic imperial [31, f.681-681 verso]. Piața basarabeană este transformată într-o piață relativ avantajoasă pentru mărfurile manufacturate și de fabrică rusești. După multe discuții și tentative, în 1817, la hotarele de apus ale Basarabiei – la Prut și Dunăre – este instituit un nou cordon sanitaro-vamal, fără a-l suprima pe cel de la Nistru⁶. În comerțul Basarabiei predomină negustorii străini, urmați de cei din guberniile ucrainene și ruse, iar în legislația comercială se observă tendința de trecere de la tarifele vamale liberale din 1816 și 1819 la tariful vamal prohibitiv din 1822, ținându-se cont de specificul regiunii.

⁵ Analiza detaliată a etapelor *a se vedea*: Valentin Tomuleț. *Basarabia, gubernie rusească (1812-1918)*. În: Liliana Corobca (editor). *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. București, 2019, p.67-79; Idem. *Tipologia includerii în componența Imperiului Rus a diferitor regiuni și popoare: etapele și specificul încorporării Basarabiei*. În: *Basarabia în Istoria Românilor*. Volum al Congresului Național al Istoricilor Români, Iași, 29 august – 1 septembrie 2018. Coordonatori: Gheorghe Cojocaru, Gheorghe Iacob, Ionuț Nistor. Iași, 2020, p.165-181.

⁶ Despre instituirea cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre *a se consulta*: Valentin Tomuleț. *Măsurile întreprinse de administrația imperială rusă în vederea instituirii cordonului sanitaro-vamal la hotarele de apus ale Basarabiei (anii 1812-1818)*. În: *Analele Universității Libere Internaționale. Istorie*. Anul 2004, Chișinău, 2004. vol.II, p.82-100.

Cea de-a doua etapă cuprinde anii 1825-1830, când în Basarabia este pus în aplicare *Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825*, care limita exportul peste Nistru a unor mărfuri basarabene (vinuri, sare etc.) ce constituiau ponderea de bază a comerțului cu guberniile ruse și care asigura importul fără plata taxei vamale a mărfurilor manufacturate și de fabrică rusești [32, f.21-29]. În comerțul Basarabiei cu guberniile ruse se stabilește o preponderență dublă a importului mărfurilor ruse în Basarabia asupra exportului mărfurilor basarabene în Rusia. Regulamentul din 17 februarie era, în esență, reacționar, nu doar prin faptul că limita exportul celor mai solicitate mărfuri basarabene pe piața internă rusă și acorda negustorilor din guberniile ruse drepturi nelimitate în comerțul Basarabiei, dar și prin aceea că limita activitatea comercială a negustorilor basarabeni pe piața internă rusă și, în așa fel, frâna procesul de acumulare inițială a capitalului și consolidarea pozițiilor acestora pe piața regională. Ca rezultat, pozițiile negustorilor străini pe piața basarabeană treptat slăbesc, în schimb se întăresc pozițiile negustorilor din guberniile ruse.

A doua perioadă cuprinde anii 1831-1868 și începe după lichidarea particularităților locale în sistemul administrativ, după intrarea în vigoare pe teritoriul Basarabiei a legislației comerciale ruse, inclusiv: după aplicarea la 26 septembrie 1830 a Regulamentului ghilldelor, suprimarea cordonului vamal de la Nistru și unificarea vamală a teritoriului nou-anexat cu Rusia, instituirea Administrației Speciale a orașului Ismail etc.⁷ În această perioadă Basarabia este inclusă în sistemul pieței interne ruse, determinându-se locul ei în comerțul intergubernial ca furnizor de cereale și de produse animaliere, pomicole și viticole, de tutun, sare etc. și ca piață de desfacere a „mărfurilor ruse” – articole ale industriei textile și de prelucrare a metalelor.

Anume în această etapă burghezia basarabeană se constituie ca o pătură socială. Măsurile întreprinse de țarism prin aplicarea structurii de ghilldă denotă că burghezia comercială în Basarabia nu s-a constituit ca o categorie economică, obiectivă, ci mai mult ca una fiscală și juridică, proces ce se datora nu atât trăsăturilor de ordin intern – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluției sale, ci mai mult deciziilor administrației imperiale și regionale. Ca urmare, elementul burghez alogen a găsit în Basarabia un teren destul de vast de activitate și posibilități reale de a se consolida și a deveni dominant. În plus, structura burgheziei comerciale basarabene în perioada supusă analizei a fost destul de instabilă, cu afilieri fluctuante dintr-o categorie socială în alta, îndeosebi pentru alogeni – evrei, armeni și greci, destul de pricepuți în depistarea surselor de îmbogățire și receptibili la privilegiile pe care le acorda țarismul burgheziei comerciale în Basarabia. De rând cu burghezia comercială bogată, de ghilda întâi și a doua, ce va alcătui grupul elită al acestei stări sociale, în Basarabia întâlnim destul de frecvent burghezia comercială mică – de ghilda a treia, mult mai săracă și slabă.

Negustori străini pe piața din Basarabia

În scopul înviorării vieții economice și valorificării cât mai rapide a teritoriului nou-anexat, precum și în vederea impunerii fiscale și obținerii unui profit cât mai mare și stabil, administrația imperială folosește nu doar metoda tradițională de colonizare, folosită pe larg la periferiile naționale ale imperiului, dar caută să atragă în Basarabia negustori și industriași străini, acordându-le diverse înlesniri și privilegii.

La elucidarea locului și rolului alogenilor în structura etnică a burgheziei comercial-industriale din Basarabia urmează să ținem cont de următoarele particularități ce s-au creat în provincie după 1812.

Imediat după încheierea Tratatului de pace de la București țarismul, din considerente economice și fiscale, interesat în includerea teritoriului nou-anexat în sistemul pieței interne ruse, susține și încurajează statornicirea negustorilor alogeni și a celor din guberniile interne ruse în diferite orașe și târguri ale Basarabiei. Activitatea negustorilor alogeni pe piața din Basarabia era reglementată atât de „obiceiul moldovenesc” ce permitea încadrarea în comerț a tuturor stărilor sociale, inclusiv a străinilor cu o plată a taxei ce nu depășea 15 lei anual [33, f.41-42], cât și de legislația rusă. Potrivit dispoziției din 1 ianuarie 1807, negustorii străini care se ocupau cu comerțul în Rusia erau scutiți în primele 6 luni de plata impozitelor, după care în următoarele 6 luni urmau să se înscrie în categoria oaspeților sau să părăsească hotarele Rusiei [34, f.42].

Statornicirea negustorilor alogeni pe piața din Basarabia era dictată atât de interesele economice și politice, cât și de politica colonial-comercială promovată de administrația imperială pe teritoriul nou-anexat. Un prim aflux, în fond al negustorilor ruși, care s-au ocupat cu comerțul și au beneficiat de diverse înlesniri și privilegii

⁷ Despre aplicarea în Basarabia a reformei ghilldelor a se vedea: Valentin Tomuleț, *Reforma ghilldelor în Basarabia și problema formării burgheziei comerciale naționale (anii 1831-1868)*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”*. Chișinău, 1997, p.63-70.

în Țările Române încă în anii războiului ruso-turc din 1806-1812⁸, îl observăm după încheierea Tratatului de la București, când mulți dintre ei au început să se refugieze în Basarabia, pentru a-și asigura operațiile lor comerciale și, principalul, pentru a beneficia de privilegiile acordate Basarabiei. Aceștia știau că în baza deciziei din 23 iunie 1812 privind formarea *Administrației provizorii în Basarabia*, semnate la București de comandantul armatei ruse din Principatele Române P.V. Ciciagov și intrat în vigoare pe teritoriul anexat la 2 octombrie 1812, a avut loc scutirea „[...] tuturor locuitorilor acestei provincii și a celor care se vor stabili aici [...], pe timp de trei ani, de orice capitație și de impozitul funciar plătit statului” [35, f.1-1 verso]. Ulterior aceste privilegii au fost prelungite sau, altfel spus, capitația a fost amânată. Astfel, la sfârșitul anului 1815, după expirarea termenului înlesnirilor de 3 ani acordate populației, acesta fiind luat în calcul de la data anexării Basarabiei la Rusia (cum indică izvorul – 2 octombrie 1812), la ședința comună a Departamentului II al Guvernului Regional și a altor membri invitați, a fost creat un *Comitet Special Birnic* care urma să se ocupe cu stabilirea pe teritoriul Basarabiei a dărilor de stat [36, f.91]. Din informațiile Administrației Financiare constatăm că privilegiile ce au fost acordate până la 2 octombrie 1815 au fost prelungite până la 1 iulie 1817 [37, f.1-1 verso]. Privilegiile au fost de durată și negustorii au căutat să beneficieze de ele.

Respectiv, numărul negustorilor străini: austrieci, turci, moldoveni, bulgari etc., unii dintre care erau evrei, greci și armeni, a crescut considerabil după 1812. Aceasta o confirmau și oficialitățile regionale. Spre exemplu, șeful vămilor de control Lev S. Baikov, caracterizând orașul Akkerman, scria în 1813 că „[...] mulți negustori greci, armeni și evrei s-au așezat aici, folosindu-se de avantajele așezării geografice” și practică nu doar comerțul interior, dar și exportă „[...] diferite produse pentru a le comercializa în Odesa și în gubernia Herson” [38, f.222].

Conform unor date incomplete de arhivă, doar în martie 1817, 25 de negustori din orașele Moscova, Ekaterinoslav, Tula, Elisavetgrad, Kremenciug, Oboiansk, Putivli, Nikolaev, Belgorod, Viazniki etc., care în perioada războiului ruso-turc s-au ocupat cu comerțul în Țările Române, după încheierea păcii s-au transferat în orașul Chișinău și cereau de la instituțiile regionale să li se permită transferarea cu traiul permanent în acest oraș pentru a se ocupa cu comerțul [39, f.662-664]. Cererile negustorilor au coincis cu intențiile țarismului de a forma în teritoriul nou-anexat o burghezie comercial-industrială cosmopolită și prin această metodă să-și asigure sprijinul economic și să probeze dispersarea etnică.

Documentele de epocă conțin un material bogat și variat despre etnia negustorilor străini și a celor din guberniile ucrainene și ruse statorniciți în Basarabia. Un rol aparte, în acest sens, le-a revenit evreilor, grecilor și armenilor⁹. Ei dețineau poziții-cheie în comerțul interior și exterior, îndeosebi în capitală, în centrele județene și în orașele-porturi Ismail, Chilia, Reni și Akkerman. Generalul rus K.F. Kazacikovski, în raportul „Descriere succintă a Basarabiei”, datat cu 6 martie 1819, scria în această privință că „[...] toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei, care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații și au devenit unicii negustori” [40, f.12].

În plus, izvoarele de arhivă mai atestă că până la adoptarea *Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825* numărul negustorilor străini care se ocupau cu comerțul și cu diferite activități lucrative în diferite orașe și târguri ale regiunii a crescut și era destul de impunător. Destul de mare era numărul supușilor străini care practicau diferite activități economice în orașul regional Chișinău la începutul anilor '20 ai secolului al XIX-lea (Tab.1).

⁸ Doar în 1808, în orașul Chilia se ocupau cu comerțul și cu diferite meșteșuguri 26 de persoane din Moscova, Simferopol, Nikolaev, Cernigov, Orlov, Riga, Vinița, Odesa, Oriol, Kozelsk și din alte orașe ale guberniilor Podolia, Herson, Taurida etc. Un an mai târziu, 434 de cetățeni ruși se ocupau în Moldova cu meșteșugăritul și comerțul, inclusiv: în județul Iași – 219 persoane, Orhei – 89, Covurlui – 57, Tutova – 17, Soroca – 16, Fălești – 12, Roman și Hârlău – câte 6, Tecuci și Botoșani – câte 5 și Cărligătura – 2 persoane (ANRM, F.1, inv.1, d.57, f.24; d.580, f.2-9).

⁹ Despre activitatea comercială a acestor etnii a se vedea detaliat: Valentin Tomuleț, *Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. al XIX-lea*. În: Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Anuar IV-V. Chișinău, 1997, p.239-250; Idem, *Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858)*. În: *Anale Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”*. Chișinău, 1998, p.73-80; Idem, *Influența activității comerciale a negustorilor evrei asupra evoluției stărilor mijlocii din Basarabia (anii 1812-1868)*. În: *Symposia Professorum. Seria „Istorie”*. Materialele Sesiunii științifice din 4-5 mai 2001. Chișinău, 2001, p.47-53.

Tabelul 1

**Numărul supușilor străini antrenați în diferite activități economice
în Chișinău între anii 1819 și 1821***

Meseriile practicate	Viza de reședință					Numărul total	Raportul, în %
	Imperiul Austriac	Sublima Poartă	Moldova	Prusia	Franța		
Negustori	41	47	5	2	1	96	46,4
Meșteșugari**	46	1	-	-	-	47	22,7
Cârciumari	12	-	1	-	-	13	6,3
Agricultori	7	4	-	-	-	11	5,3
Cizmari	9	2	-	-	-	11	5,3
Croituri	6	-	-	-	-	6	2,9
Franzelari	1	6	1	-	-	8	3,9
Crescători de animale	4	-	-	-	-	4	1,9
Fierari	4	-	-	-	-	4	1,9
Ceasornicari	3	-	-	-	-	3	1,4
Lemnari	2	-	-	-	-	2	1,0
Țipiteri	1	-	-	-	-	1	0,5
Frizeri	-	1	-	-	-	1	0,5
Numărul total	136	61	7	2	1	207	100,0
Raportul, în %	65,7	29,5	3,4	1,0	0,5	100,0	-

* ANRM, F.75, inv.1, d.105, f.1-16.

** Meșteri aurari și argintari.

Datele sistematizate în Tabelul 1 reflectă destul de elocvent că în orașul regional Chișinău în diferite activități economice erau încadrați 136 (65,7%) de supuși austrieci, după care urmau: 61 (29,5%) – supuși turci, 7 (3,4%) – moldoveni, 2 (1,0%) – supuși prusaci și o persoană (0,5%) – supus francez. Din numărul total de 207 de persoane încadrate în diferite activități economice ponderea de bază revenea negustorilor (46,4%) și meșterilor aurari și argintari (22,7%). În Chișinău, un rol important în activitatea comercială îl dețineau negustorii din Sublima Poartă (49,0%) și din Imperiul Austriac (42,7%).

Documentele de epocă atestă și volumul capitalului comercial disponibil al acestor negustori. Cei mai bogați negustori care se ocupau în acești ani cu comerțul și cu alte activități economice în Chișinău erau negustorii austrieci. Dintre acești negustorii care dețineau cele mai mari capitaluri comerciale nominalizăm negustorii I.Ekubovici, I.Dansberg și P.Vandemerov, care dispuneau fiecare de mărfuri în valoare de 50 mii lei, P.Davidovici – 40 mii, M.Sender – 35 mii, H.Nedovici – 30 mii, I.Finkel – 25 mii lei [41, f.1 verso-2, 9 verso-10].

Observăm și altă tendință vădită în activitatea acestor negustori. Deși negustorii din Sublima Poartă prevalau numeric în cadrul pieței din Chișinău, aceștia nu erau atât de bogați ca cei din Imperiul Austriac, care comercializau mărfuri de manufactură și fabrică destul de competitive și căutate pe piața locală. Doar supusul turc Nicolae Focșan dispunea de mărfuri în valoare de 15 mii lei [42, f.12].

Fiind destul de bogați, deținând un asortiment destul de variat de mărfuri, acești negustori erau mari concurenți ai negustorilor autohtoni, dar și ai celor din guberniile ruse, cauzându-le mari obstacole nu doar în desfășurarea comerțului, ci și în procesul de acumulare inițială a capitalului.

Pe parcursul anilor numărul negustorilor străini a continuat să crească. Deja în 1822 în orașul Chișinău se ocupau cu comerțul 287 de negustori, inclusiv 232 de negustori din Imperiul Austriac, Sublima Poartă și, parțial, din Saxonia și Prusia și 55 de negustori și mic-burghezi din guberniile interne ruse [43, f. 54-61]. Numărul mare al acestor negustori și implicarea lor în diferite activități comerciale subminau pozițiile negustorilor autohtoni, care, fiind mai puțini la număr și mai slabi din punct de vedere economic, nu puteau să reziste concurenței și de cele mai multe ori se ruinau. Această situație este observată și de administrația regională. Spre exemplu, în raportul din 18 octombrie 1817 șeful de poliție din Chișinău scria că negustorii locali, spre deosebire de cei străini, „[...] se ocupă mai puțin cu comerțul”, iar cei de peste hotare „[...] nu sunt supuși prestațiilor” [44, f. 13]. Privilegiile de care beneficiau negustorii străini stimula extinderea activității lor comerciale.

O anumită micșorare a numărului negustorilor străini poate fi observată doar după lichidarea autonomiei limitate acordate Basarabiei (1828) și întreprinderea măsurilor concrete în vederea încadrării provinciei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. Spre exemplu, în 1829 în Chișinău desfășurau activități comerciale 156 de negustori străini, inclusiv: 103 cetățeni de peste Prut, 44 – austrieci, 4 – sârbi, 4 – polonezi și 1 cetățean englez [45, f.28-38 verso].

Unii negustorii străini, cum putem constata din mai multe documente de arhivă, s-au transferat în Basarabia nu doar din interese economice, dar și din cauza unor evenimente politice care au avut loc în Balcani, Principatul Moldovei și în Regatul Polonez. În special, numărul acestora a crescut simțitor în timpul Eteriei și revoluției lui Tudor Vladimirescu. Spre exemplu, la 20 martie 1822 Duma orășenească din Chișinău a discutat cererea negustorilor din Moldova F.Vasilii, S.Coste-Rodovici, N.Hrisostom, G.Toma, I.Ciolan și S.Pengovici, care, alături de alți negustori, s-au strămutat, în urma evenimentelor din 1821 din Moldova de peste Prut în Chișinău și, nemulțumiți de dublarea sau chiar triplarea impozitelor, cereau reducerea lor [46, f.17-17 verso]. O cerere similară a fost înaintată și de negustorii sârbi, transferați în Chișinău din Moldova în urma aceluiași eveniment [47, f.53].

Conform altor izvoare, în urma evenimentelor din 1821, către 1830 în Basarabia s-au transferat din Țările Române, la început pentru o perioadă de 6 luni, iar ulterior au cerut viză de reședință mai mult de 40 de persoane, supuși turci (în fond supuși moldoveni), din numărul cărora: G.Bercovici, G.Ivanov, A.Nicolau, I.Muca, C.Panaiot și I.Dim, care se ocupau în diferite orașe și localități cu diferite activități comerciale [48, f.14-15, 17, 20, 23-24, 27, 31, 34, 37, 40, 43, 48, 51, 54, 58-59, 63, 67, 70-71, 73, 76, 80, 83, 86, 89, 92, 95, 98, 101, 104, 110, 114, 122, 126, 130, 133, 138, 141]. Mulți dintre acești negustori, precum și alții, despre care nu dispunem de informații, au rămas cu traiul în Basarabia și, începând cu 1831, s-au înscris în categoria negustorilor de gildă basarabeni.

Negustorii străini care se ocupau cu comerțul în Basarabia devin concurenți serioși nu doar pentru negustorii autohtoni, dar și pentru cei din guberniile interne ruse. Pe parcursul anilor '20-'30 ai sec. al XIX-lea negustorii autohtoni au cerut în repetate rânduri autorităților regionale și centrale limitarea influenței negustorilor străini pe piața basarabească, solicitând ca aceștia să plătească impozite. Limitând importul unor mărfuri străine în Basarabia în baza tarifelor vamale din 1819 și 1822 [49, f.1], taxând negustorii străini în baza decretului imperial din 1821 și acceptând importul din Rusia în Basarabia în baza *Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 19 februarie 1825*¹⁰ a tuturor mărfurilor permise pentru export fără niciun obstacol și fără plata taxei vamale, țarismul căuta să protejeze negustorii autohtoni și cei din guberniile ruse de concurența negustorilor străini în Basarabia și să monopolizeze piața basarabească pentru mărfurile ruse.

Dar cea mai mare concurență negustorilor și industriașilor autohtoni o făceau negustorii austrieci, care dispuneau de mari privilegii în Basarabia. Drept exemplu elocvent în acest sens ne poate servi activitatea negustorilor austrieci care se ocupau cu comercializarea vitelor în Basarabia.

În raportul din 17 mai 1828 al Departamentului comerțului exterior, adresat șefului districtului vamal Basarabia, se menționa că, reieșind din informațiile de care dispune Departamentul, se poate constata că „[...] în Basarabia comerțul cu vite, ce constituie ramura de bază a industriei locale, este destul de neconvenabil pentru locuitorii autohtoni, din considerentul că industriașii austrieci care se adună din diferite locuri la iarmaroace în districtul Bucovina, fiind cunoscuți în amănunte cu situația din Basarabia, destul de rar vin în regiune pentru a cumpăra vite. Beneficiind de privilegiile personale, în baza cărora au dreptul de a goni de peste hotare în Basarabia la pășunat diferite specii de animale fără a plăti la intrare vreo taxă, ei nu sunt impuși să-și vândă vitele la prețuri reduse, deoarece știu că, deținând aceste privilegii, pot să se întoarcă din nou cu ele în Basarabia la iernat sau pășunat fără a fi impuși la achitarea unei noi taxe” [50, f.2]. În schimb, negustorii și industriașii din Basarabia fiind impuși la întoarcere, în cazul nerealizării vitelor, la o taxă conform tarifului mai mare decât la plecare, „...sunt nevoiți să le comercializeze la cel mai redus preț, deoarece, potrivit legislației vamale, ei nu au dreptul să se întoarcă cu ele fără achitarea taxei” [51, f.2 verso].

Luând în considerare aceste particularități ale comerțului exterior al Basarabiei și numeroasele plângeri ale negustorilor basarabeni, autoritățile imperiale cereau Administrației Regionale informațiile necesare referitor la această situație.

¹⁰ Despre aplicarea Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825 a se vedea detaliat în: Valentin Tomuleț. *Politica colonial-comercială a țarismului în Basarabia în anii '20 ai sec. al XIX-lea (în baza „Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia” din 17 februarie 1825)*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socio-umane”*. Chișinău, 1999, p.256-262.

La 30 mai 1828, șeful Districtului vamal Basarabia Șubin scria Departamentului comerțului exterior că locuitorii regiunii, neîntâlnind modalități accesibile și avantajoase de a-și comercializa vitele peste hotare și neavând experiența respectivă, comercializează în număr mare vitele la iarmaroacele de pe loc, îndeosebi în orașul Bălți, negustorilor străini care vin în fiecare an în timpul respectiv pentru a le exporta peste hotare. Mulți dintre negustorii basarabeni practică personal, deja de câțiva ani, comerțul cu animale peste hotare [52, f.3].

Negustorii basarabeni și cei străini se opreau la început în localitatea austriacă Sadagura, aflată la o distanță de 25 de verste de Noua Suliță, iar în cazul în care nu puteau comercializa avantajos vitele erau nevoiți să plece mai departe la Viena, Olomuț și în alte localități, unde deseori, în cazul cererii slabe la vite, erau nevoiți să le comercializeze la prețuri destul de mici. Șubin lămurea că acest fenomen are loc nu doar din cauza necesității de a achita la întoarcere taxa vamală pentru vitele care n-au fost comercializate, dar și din cauza noilor cheltuieli la întoarcerea vitelor și a cheltuielilor mai mari pentru un nou pășunat sau iernat, care, de regulă, dublează prețul la vite. Mai mult decât atât. Șubin scria că, în pofida faptului că negustorii nu achită anumite taxe la intrare pentru pășunatul și iernatul vitelor, aceștia caută să vândă vitele peste hotare și rareori se întorc cu ele înapoi în Basarabia [53, f.3-3 verso].

Negustorii străini și cei din guberniile interne ruse care se ocupau cu comerțul în Basarabia, ținând seama de starea șubredă a burgheziei comerciale locale și de dificultățile cu care ea se confruntă, au folosit acest teritoriu ca sursă sigură de îmbogățire, slăbind astfel posibilitățile autohtonilor de a acumula capital comercial. Autoritățile regionale scriau în această privință, în 1829, organelor centrale: „[...] negustorii (străini și cei din guberniile ruse – V.T., S.G.), care se ocupă cu comerțul, folosesc diverse pretexte pentru a se eschiva de la plata prestațiilor personale și orășenești; acumulând liber capital, se întorc la locurile natale, pe când localnicii suportă greutate și incomodități în activitatea lor comercială; fiind constrânși de impozite, aceștia suferă mari pagube” [54, f.34].

Către sfârșitul anilor '20 ai sec. al XIX-lea în activitatea negustorilor străini și a celor din guberniile interne ruse pot fi determinate următoarele particularități: în comerțul de iarmaroc predominau negustorii din guberniile ruse; în comerțul permanent – cei străini. Spre exemplu, în 1831 la iarmarocul sf. Dumitru din Chișinău (26 octombrie-26 noiembrie) suma mărfurilor importate de 44 negustori din guberniile ruse și de 21 negustori străini (7 din Austria, 5 din Moldova, 4 din Țara Românească și 5 din Ungaria) depășea 219 mii de ruble, din care „mărfurilor ruse” le revenea 167,5 mii (76,5%), iar celor străine – 51,6 mii de ruble (23,5%) [55, f.2 verso, 3 verso, 4 verso].

Numărul negustorilor străini a continuat să se reducă și după aplicarea începând cu 1 ianuarie 1831 a regulamentului ghildelor, în 1832 constituind 139 de negustori din Imperiul Austriac, Imperiul Otoman, Moldova de peste Prut și, parțial, din Serbia și Anglia și doar 38 din guberniile interne ruse [56, f.22-38].

Elita comercial-industrială din Basarabia

Într-un studiu anterior consacrat elitelor constatam că, odată cu anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, „[...] elita aristocratică și economică, în special cea comercială, este inclusă într-un nou sistem economic și politic, cel rusesc, fapt ce a condiționat trăsături specifice de dezvoltare a societății în ansamblu, dar și a celor cu referință la procesul de constituire a elitelor. O trăsătură specifică a acestei elite va fi faptul că pe lângă componenta românească se va constitui o puternică componentă alogenă, reprezentată în cea mai mare parte de etnici greci și armeni care au migrat în regiune încă din secolul XVII-XVIII, iar alții în secolul al XIX-lea, pentru a beneficia de privilegii și căroră, pe parcurs, li se vor adăuga comercianții evrei, ruși, ucraineni, bulgari etc. Burghezia națională era în faza incipientă de constituire, atât din cauza consecințelor generate de regimul suzeranității otomane, cât și ca urmare a insecurității ce a caracterizat regiunea timp de mai multe secole, inițial datorită prezenței tătarilor în imediata apropiere a graniței de est a Moldovei, iar ulterior datorită intervențiilor frecvente și dezastruoase ale armatelor țariste în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea. În aceste condiții, este evident faptul că pe teritoriul viitoarei Basarabii nu se putea constitui o burghezie autohtonă, decât cu mici excepții” [57, f.216].

Aceste particularități au influențat direct procesul de geneză și evoluție a burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, iar de aici și a componentei ei elitare.

Cum constatam *supra*, burghezia basarabeană s-a constituit ca stare socială prin Regulamentul ghildelor din 26 septembrie 1830 și includea negustori de trei ghilde, mica burghezie comercială, țărănimea comercială de patru categorii și vânzătorii de două clase. Activitatea lor comercială era reglementată de drepturile determinate de capitalul comercial declarat, care era destul de mare: pentru negustorii de ghilda întâi – 50 mii ruble, de ghilda a doua – 20 mii și de ghilda a treia – 8 mii ruble [58, f.93 verso-94]. Aceste sume erau aplicate și pentru țărănimea comercială din cadrul primelor trei categorii.

Însă, stratificarea în categorii a tuturor comercianților și impunerea de a declara capitalul comercial pentru înscrierea în ghidele comerciale au diminuat nu doar posibilitatea de a acorda, potrivit tradițiilor stabilite în regiune, libertate și egalitate deplină tuturor stărilor de a se încadra în comerț, dar au impus țărănimii comercială de primele trei categorii să dispună de același capital comercial și să presteze aceleași îndatoriri și obligațiuni fiscale ca și negustorii de gildă [59, f.291], care au afectat substanțial această stare socială.

Decretul din 26 septembrie 1830 stipula că pentru aplicarea în Basarabia a reformei „[...] tuturor negustorilor autohtoni basarabeni, începând cu anul 1831, li se vor acorda pe o perioadă de 10 ani privilegii, fără a fi scutiți, totuși, de achitarea impozitelor locale” [60, f.93]. Privilegiile prevedeau scutirea negustorilor, a mic-burghezilor și a țărănimii comerciale în decursul primilor 5 ani de achitarea taxei pentru certificatele comerciale, pentru veniturile comerciale obținute, pentru folosirea căilor de comunicație maritime și terestre și a taxei speciale pentru vânzători; în următorii 3 ani pentru certificatele comerciale se încasa doar a patra parte din prestațiile de gildă, iar în ultimii 2 ani – jumătate [61, f.93-93 verso].

De privilegii puteau beneficia și negustorii străini, însă numai în cazul în care s-au transferat cu traiul în Basarabia până la adoptarea Regulamentului sau care se vor transfera în această perioadă de 10 ani în regiune, urmând să adopte cetățenia rusă și să se înscrie în rândurile burgheziei comerciale locale [62, f.93 verso]. Privilegiile nu se aplicau asupra evreilor din străinătate, cărora le era interzis accesul cu traiul în Rusia.

Negustorii ruși puteau beneficia de privilegii numai în cazul în care ei erau înscriși deja în categoria negustorilor basarabeni până la adoptarea structurii de gildă și nu plăteau prestațiile de gildă în alte orașe ale Rusiei [63, f.93 verso-94]. Aceste condiții erau în vigoare și pentru țărănimii comercială rusă care se ocupa cu comerțul în Basarabia.

Evoluția dinamicii numerice a negustorilor de gildă și valoarea capitalului comercial declarat în perioada de 10 ani a privilegiilor este sistematizată în Tabelul 2.

Tabelul 2

Dinamica numerică a burgheziei comerciale din Chișinău și valoarea capitalului comercial declarat (în mii ruble asignate) între anii 1831 și 1840*

Anii	Categorii gilde						Numărul și valoarea totală		Raportul, în %, față de 1831	
	I		II		III		Numărul certificatelor comerciale	Valoarea capitalului	Numărul certificatelor comerciale	Valoarea capitalului
	Numărul certificatelor comerciale	Valoarea capitalului	Numărul certificatelor comerciale	Valoarea capitalului	Numărul certificatelor comerciale	Valoarea capitalului				
1831	5	250	16	320	291	2328	312	2898	100,0**	100,0**
1832	5	250	22	440	253	2024	280	2714	89,7	93,7
1833	6	300	30	600	270	2160	306	3060	98,4	105,6
1834	5	250	32	640	296	2368	333	3258	106,7	112,4
1835	3	150	33	660	272	2176	308	2986	98,7	103,0
În total	24	1200	133	2360	1382	11056	1539	4916	55,1	56,1
1836	2	100	20	400	243	1944	265	2444	84,9	80,9
1837	2	100	16	320	256	2048	274	2468	87,8	85,2
1838	4	200	15	300	253	2024	272	2524	87,2	87,1
1839	2	100	13	260	214	1712	229	2072	73,4	71,5
1840	6	300	14	280	196	1568	216	2148	69,2	74,1
În total	16	800	78	1560	1162	9296	1256	11656	44,9	43,9
Numărul și valoarea totală	40	2000	211	3920	2544	20352	2795	26572	100,0	100,0
Raportul, în %	1,4	7,6	7,6	14,8	91,0	76,9	100,0	100,0	–	–

* Valentin Tomuleț. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași, 2015, p.373.

** În tabel cifra 100,0% este acceptată convențional, servind drept punct de pornire pentru studierea evoluției numărului certificatelor comerciale și a valorii capitalului comercial față de 1831.

Datele Tabelului 2 atestă o micșorare a numărului negustorilor de gildă în a doua jumătate a anilor '30: de la 24 de certificate comerciale pentru negustorii de gilda întâi în anii 1831-1835 la 16 certificate comerciale în 1836-1840; de la 133 la 78 – pentru negustorii de gilda a doua și de la 1382 la 1162 – pentru negustorii de gilda a treia. Este semnificativ faptul că autoritățile regionale constatau că micșorarea numărului negustorilor de gildă are loc proporțional cu majorarea taxei pentru certificatele comerciale [64, p.229-230].

Prezintă interes raportul negustorilor de gildă creștini și evrei și valoarea capitalului comercial declarat în a doua perioadă a privilegiilor, când numărul negustorilor bogați angroșiști s-a redus (sistemizat în Tabelul 3).

Tabelul 3

Numărul negustorilor de gildă creștini și evrei din orașul Chișinău și valoarea capitalului comercial declarat (în mii ruble asignate) în 1836-1837*

Categorii gildei	1836				Numărul și valoarea totală		1837				Numărul și valoarea totală	
	Creștini**		Evrei				Creștini**		Evrei			
	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului	Numărul negustorilor	Valoarea capitalului
I	1	50,0	1	50,0	2	100,0	1	50,0	1	50,0	2	100,0
II	15	300,0	5	100,0	20	400,0	10	200,0	6	120,0	16	320,0
III	169	1352,0	74	592,0	243	1944,0	185	1480,0	71	568,0	256	2048,0
Total	185	1702,0	80	742,0	365	2444,0	196	1730,0	78	738,0	274	2468,0
În %	69,8	69,6	30,2	30,4	100,0	100,0	71,5	70,1	28,5	29,9	100,0	100,0

* ANRM, F.2, inv.1, d.2594, f.65.

** În categoria „creștini” intrau negustori de diferite etnii, inclusiv armenii și grecii.

Datele tabelului atestă că, spre deosebire de prima perioadă, când, în 1831, au fost eliberate 5 certificate de gilda întâi și 16 certificate de gilda a doua, în 1836 au fost eliberate doar 2 certificate de gilda întâi și 20 de certificate de gilda a doua, ceea ce atestă faptul că unii negustori s-au transferat în gildele inferioare pentru a plăti taxe și impozite mai mici, activitatea lor comercială rămânând, în fond, aceeași.

Analiza raportului creștini-evrei atestă ponderea mai mare a negustorilor bogați angroșiști, a creștinilor: 15 creștini și 5 evrei în 1836; 10 creștini și 6 evrei în 1837.

Prezintă interes și alt fapt. Per ansamblu, în 1836 creștinilor le reveneau 182 (69,8%) de certificate comerciale și 1702 (69,6%) mii rub. asignate capital comercial, iar evreilor 80 (30,2%) de certificate comerciale și 742 (30,4%) mii rub. capital comercial, iar în 1837, respectiv: creștinilor – 196 (71,5%) de certificate comerciale și 1370 (70,1%) mii rub. asignate capital comercial, iar evreilor 78 (28,5%) de certificate comerciale și 738 (29,9%) mii rub. capital comercial, ceea ce atestă o pondere absolută a creștinilor în comerțul angrosist din capitală.

Scăderea numărului negustorilor de gildă în a doua jumătate a anilor '30 ai secolului al XIX-lea, când privilegiile s-au redus esențial, a impus Administrația imperială să acorde noi înlesniri și privilegii negustorilor din Chișinău. Prin decretul Senatului din 11 august 1839 locuitorii orașului Chișinău care au construit sau au cumpărat, începând cu 1 ianuarie 1836, sau în decursul perioadei de privilegii, clădiri sau întreprinderi comerciale, inclusiv: uzine, fabrici, prăvălii, erau scutiți pentru anii 1840-1850 de plata impozitelor de gildă, după principiul: dacă valorau mai mult de 10000 rub. – dreptul negustorilor de gilda întâi, mai mult de 5000 rub. – dreptul negustorilor de gilda a doua, mai mult de 1000 rub. – dreptul negustorilor de gilda a treia. Negustorii primelor două gilde căpătau dreptul de a se ocupa cu comerțul și meșteșugăritul fără achitarea taxelor în cele trei gubernii din Novorosia – Herson, Taurida și Ekaterinoslav, iar în celelalte gubernii – cu achitarea taxelor. Privilegiile pentru negustorii de gilda a treia se limitau doar la orașul și județul Chișinău [65, f. 261-263]. În iulie 1845 de aceste privilegii puteau beneficia și nobilii „[...] care, ocupându-se cu comerțul, vor fi obligați să se înscrie în gilde, vor cumpăra sau vor construi în Chișinău clădiri, a căror valoare se va încadra în sumele fixate în decretul din 1 ianuarie 1836” [66, f.19 verso]. Ulterior, conform dispoziției Comitetului de Miniștri din 31 octombrie 1849, aceste privilegii au fost prelungite până în 1860 [67, f.300-303].

Privilegiile din 11 august 1839 au contribuit la sporirea numărului de negustori mari angroșiști de gilda întâi și a doua din orașul Chișinău și la consolidarea pozițiilor lor. Dacă în perioada 1831-1835 burgheziei comerciale din capitală i-au fost eliberate 1539 de certificate comerciale (inclusiv 24 (1,6%) de certificate negustorilor de gilda întâi și 133 (8,6%) negustorilor de gilda a doua), apoi între anii 1841 și 1845 au fost eliberate doar 1158 de certificate (însă a crescut simțitor numărul certificatelor eliberate negustorilor mari angroșiști, inclusiv: 64 (5,5%) de certificate negustorilor de gilda întâi și 179 (15,5%) – negustorilor de gilda a doua). În schimb, numărul certificatelor comerciale de gilda a treia s-a redus de la 1382 (89,8%) în perioada 1831-1835 la 916 (79,1%) în perioada 1841-1845 [68, f.161 verso; d.4517, f.105 verso; d.3586, f.31; d.4141, p.I, f.35-35 verso, d.4411, p.III, f.159-159 verso; d.5286, f.67-67 verso; d.5362, f.9 verso-10; F.75, inv.1, d.957, f.1-501; d.1207, f.12-552; d.1245, f.25-30; d.1375, f.1-12, 19-22; ASRO, F.3, inv.1, d.30, f.7 verso-8]. Ca rezultat, de privilegiile acordate de decretul Senatului Guvernant din 11 august 1839, dar și de cel din 31 octombrie 1849, a beneficiat, în fond, elementul burghez înstărit din Chișinău – negustorii angroșiști de gilda întâi și a doua, ceea ce, în viziunea autorităților regionale, urma să constituie sprijinul social al țarismului în teritoriul nou-anexat.

Prezintă interes repartizarea în diferite orașe și târguri ale Basarabiei, în perioada privilegiilor, a negustorilor de gildă, a negustorilor din alte orașe ale provinciei și din diferite gubernii ale Rusiei, a nobililor și funcționarilor încadrați în gildele comerciale. Datele statistice pentru anii 1843-1845, când negustorii și alte categorii sociale încadrate în gildele comerciale au beneficiat de scutiri la plata impozitelor, în cazul construcțiilor de clădiri sau diferite întreprinderi comercial-industriale, inclusiv uzine, fabrici și prăvălii, și de dreptul de a comercializa liber diferite mărfuri în cele trei gubernii din Novorosia, sunt sistematizate în Tabelul 4.

Tabelul 4

Numărul negustorilor de gildă din Basarabia în anii 1843-1845*

Orașele	1843					1844					1845				
	Categorია gildei			Numărul total	Raportul, în %	Categorია gildei			Numărul total	Raportul, în %	Categorია gildei			Numărul total	Raportul, în %
	I	II	III			I	II	III			I	II	III		
Chișinău	17	34	174	225	37,4	15	28	116	159	29,7	14	39	180	233	36,9
Hotin	-	-	42	42	7,0	-	-	44	44	8,2	-	-	50	50	7,9
Bălți	-	-	46	46	7,7	-	-	48	48	8,9	-	-	48	48	7,6
Soroca	-	-	8	8	1,3	-	-	11	11	2,1	-	-	10	10	1,6
Orhei	-	-	16	16	2,7	-	-	18	18	3,4	-	-	17	17	2,7
Bender	-	-	39	39	6,5	-	-	40	40	7,5	-	-	40	40	6,3
Cahul	-	-	3	3	0,5	-	-	5	5	0,9	-	-	7	7	1,1
Akkerman	-	-	34	34	5,7	-	1	33	34	6,4	-	-	31	31	4,9
Ismail	8	30	75	113	18,8	6	26	78	110	20,6	6	24	81	111	17,6
Chilia	-	-	9	9	1,5	-	-	10	10	1,9	-	-	10	10	1,6
Reni	-	2	22	24	4,0	-	2	20	22	4,1	-	5	22	27	4,3
Total	25	66	468	559	93,0	21	57	423	501	93,6	20	68	496	584	92,4
Negustori din alte orașe	1	1	33	35	5,8	-	-	29	29	5,4	-	1	44	45	7,1
Nobili și funcționari	-	-	7	7	1,2	-	-	5	5	0,9	-	2	1	3	0,5
Total	1	1	40	42	7,0	-	-	34	34	6,4	-	3	45	48	7,6
Numărul total	26	67	508	601	100,0	21	57	457	535	100,0	20	71	541	632	100,0

* ANRM, F.2, inv.1, d.4411, f.35-35 verso, 159-159 verso, d.4517, f.105 verso.

O analiză generală a datelor statistice sistematizate în Tabelul 4 ne permite să constatăm că în 1843 din cei 601 negustori de gildă înregistrați în Basarabia, 225 (37,4%) erau localizați în orașul Chișinău, 113 (18,8%) – în portul Ismail, 46 (7,7%) – în orașul Bălți, 42 (7%) – în orașul Hotin, 39 (6,5%) – în orașul Bender și 34 (5,7%) – în orașul Akkerman; în celelalte orașe numărul negustorilor era destul de mic. Ceva mai mic este

numărul negustorilor în 1844: din cei 535 de negustori de gildă, 159 (29,7%) erau concentrați în Chișinău, 111 (17,6%) – în Ismail, 48 (8,9%) – în Bălți, 44 (8,2%) – în Hotin, 40 (7,5%) – în Bender și 34 (6,4%) – în Akkerman; în celelalte orașe numărul negustorilor era destul de mic. O ușoară creștere observăm în anul următor 1845, când din cei 632 de negustori de gildă 233 (36,9%) erau înregistrați în orașul Chișinău, 111 (17,8%) – în Ismail, 48 (7,6%) – în Bălți, 50 (7,9%) – în Hotin, 40 (6,3%) – în Bender și 31 (5,7%) – în Akkerman. Ca și în anii precedenți, în celelalte orașe ale Basarabiei numărul negustorilor era destul de mic.

Tot în acești ani, în orașele Basarabiei, în diferite activități comerciale erau antrenați un anumit număr de negustori din alte orașe ale Basarabiei și din guberniile interne ruse, cărora le revenea între 35 (4,8%) de persoane; 29 (5,4%) și 45 (7,1%) de persoane din numărul total de negustori.

Și mai redus era numărul nobililor și funcționarilor încadrați în gildele comerciale, numărul lor fiind în descreștere, iar ponderea destul de mică: 7 (1,2%) – în 1843, 5 (0,9%) – în 1844 și 3 (0,5%) – în 1845.

Este semnificativ faptul că negustorii mari angroșiști, de gilda întâi și a doua, erau concentrați în două orașe ale Basarabiei – orașul regional Chișinău și portul Ismail. În orașul Chișinău lor le revenea în 1843 – 51 (22,7%) din numărul total de certificate comerciale eliberate de Duma orașenească din acest oraș, 43 (27%) – în 1844 și 53 (22,7%) – în 1845; în portul Ismail, respectiv: 38 (33,6%) din numărul total de certificate comerciale eliberate în 1843 negustorilor din acest oraș, 32 (29,1%) – în 1844 și 30 (27%) – în 1845.

Anumite schimbări în componența gildelor comerciale din Basarabia, respectiv și a grupului elită – a negustorilor angroșiști de gilda întâi și a doua, intervin la sfârșitul anilor '40 – începutul anilor '50 ai secolului al XIX-lea (Tab.5).

Tabelul 5

Numărul certificatelor comerciale eliberate burgheziei comerciale din Basarabia la sfârșitul anilor '40 – începutul anilor '50 ai secolului al XIX-lea*

Orașele și județele	1849				1850				1851			
	Categorია gildei			În total	Categorია gildei			În total	Categorია gildei			În total
	I	II	III		I	II	III		I	II	III	
Chișinău	6	16	133	155	12	42	316	370	6	19	200	255
Orhei	-	-	46	46	-	-	45	45	-	-	46	46
Iași	-	1	63	64	-	1	67	68	-	1	67	68
Soroca	-	-	53	53	-	-	53	53	-	-	70	70
Hotin	1	-	78	79	1	-	65	66	1	-	82	83
Bender	-	-	43	43	-	-	59	59	-	-	55	55
Cahul	-	5	73	78	-	4	91	95	-	4	90	94
Akkerman	-	-	83	83	-	-	89	89	-	-	83	83
Ismail	7	27	75	109	2	2	24	28	16	58	137	211
În total	14	49	647	710	15	49	809	873	23	82	830	835
Eliberate de Adm. Financiară												
Cahul	-	5	19	24	-	4	22	26	-	4	16	20
Akkerman	-	-	37	37	-	-	35	35	-	-	40	40
În total	-	5	56	61	-	4	57	61	-	4	56	60
Numărul total	14	54	703	771	15	53	866	934	23	86	886	895
Raportul, în %	1,8	7,0	91,2	100,0	1,6	5,7	92,7	100,0	2,3	8,6	89,1	100,0

* ANRM, F.24, inv.1, d.8, f.65.

Datele Tabelului 5 confirmă că, grație privilegiilor acordate orașului Chișinău și înviorării vieții economice din regiune, intervin anumite schimbări în grupul elită al burgheziei comerciale: se mărește parțial numărul, se extinde aria geografică și cresc capitalurile comerciale ale negustorilor mari de ghida întâi și de ghida a

doua. Alături de orașul regional Chișinău și portul Ismail, negustori mari angroșiști apar și în orașele Bălți, Hotin și Cahul, deși numărul lor este încă destul de mic. Totuși, pozițiile-cheie acești negustori le dețin în orașul Chișinău și în portul Ismail. Statistica din 1849 înregistrează 771 de negustori, inclusiv: 14 (1,8%) – de gilda întâi, 54 (7%) – de gilda a doua și 703 (91,2%) – de gilda a treia; în 1850, respectiv: 934 de negustori, inclusiv: 15 (1,6%) – de gilda întâi, 53 (5,7%) – de gilda a doua și 866 (92,7%) – de gilda a treia și 895 de negustori în 1951, inclusiv: 23 (2,3%) – de gilda întâi, 86 (8,6%) – de gilda a doua și 886 (89,1%) – de gilda a treia.

Conform datelor prezentate de Comitetul Prestațiilor Locale, în medie, în anii 1849-1851 în Basarabia certificate comerciale au fost eliberate negustorilor de gilda întâi: creștinilor – 12 certificate și evreilor – 5 certificate; de gilda a II-a, categoria a doua – 60 de certificate; de gilda a III-a, categoria a treia, în orașele guberniale și portuare – 359 de certificate [69, f.72].

La începutul anilor '50 se întăresc, în special, pozițiile negustorilor angroșiști din Ismail implicați în comerțul cu cereale cu Sublima Poartă și cu țările europene¹¹. Deja la 1851, în portul Ismail activau 16 negustori de gilda întâi și 82 – de gilda a doua, număr ce depășea cu mult numărul negustorilor angroșiști din orașul Chișinău. În plus, apropierea orașului Cahul de porturile dunărene – Ismail, Chilia și Reni, dar și de portul-franc Odesa, a contribuit la constituirea în acest oraș a unui grup mic elitar, alcătuit din 8 negustori de gilda a doua, care se ocupau cu exportul cerealelor și produselor animaliere prin aceste porturi.

Politica comercială promovată de administrația imperială a influențat direct asupra constituirii burgheziei comerciale naționale din Basarabia, afectând substanțial această componentă etnică. Datele referitor la apartenența etnică a negustorilor din Chișinău la sfârșitul anilor '30 – începutul anilor '40 secolului al XIX-lea, când negustorii mai beneficiau de privilegiile minime acordate prin Regulamentul din 26 septembrie 1830 și de privilegiile noi acordate acestei stări sociale prin decizia Senatului din 11 august 1839, sunt sistematizate în Tabelul 6.

Tabelul 6

Dinamica numerică și componența etnică a burgheziei comerciale din Chișinău și numărul certificatelor comerciale eliberate la sfârșitul anilor '30 – începutul anilor '40 ai secolului al XIX-lea*

Anii	Aparținerea etnică												Numărul total	Raportul, în %
	Evrei	Velicoruși	Greci	Bulgari	Armeni	Moldoveni	Ucraineni	Germani	Sârbi	Italieni	Austrieci	Neidentificați		
	Numărul certificatelor comerciale eliberate													
1838	53	49	40	33	12	12	4	1	-	-	-	17	221	21,0
1839	67	39	35	34	11	11	2	1	-	-	1	6	207	19,6
1840	71	44	35	28	12	7	1	2	-	-	-	-	200	19,0
1841	80	40	40	29	12	4	1	1	1	1	-	12	221	21,0
1842	79	33	35	32	12	3	2	-	2	1	-	6	205	19,4
În total	350	205	185	156	59	37	10	5	3	2	1	41	1054	100,0
Raportul, în %	33,2	19,4	17,6	14,8	5,6	3,5	0,9	0,5	0,3	0,2	0,1	3,9	100,0	-

* ANRM, F.75, inv.1, d.752, f.1-233 verso; d.754, f.151-151 verso, 211-211 verso, 229-229 verso, 290, 334-334 verso; d.810, f.391-398; d.860, f.1-200; d.892, f.1-279; d.957, f.1-501; Valentin Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași, 2015, p.360.

Datele generalizate în Tabelul 6 confirmă ponderea destul de mare a alogenilor în comerțul capitalei: evreilor revenindu-le 33,2% din numărul certificatelor comerciale, velicorușilor – 19,4%, grecilor – 17,6%,

¹¹ Despre comerțul Basarabiei prin porturile Ismail și Reni, a se vedea mai detaliat: Valentin Tomuleț, *Rolul porturilor Ismail și Reni în comerțul exterior al Basarabiei prin Marea Neagră (1812-1856)*. În: În onorom Gheorghe Gonța. Țara Moldovei în contextul civilizației europene. Materialele Simpozionului Internațional. Noiembrie 2008, Chișinău, 2008, p.689-721.

bulgarilor – 14,8%, armenilor – 5,6% și moldovenilor – doar 3,5% dintre certificatele eliberate de Duma orășenească din Chișinău. Celorlalte etnii le revenea un rol nesemnificativ în comerțul capitalei. În plus, putem observa și altă tendință. Dacă pentru negustorii alogeni este caracteristică o situație cât de cât stabilă, pentru negustorii moldoveni observăm o tendință de reducere a numărului de certificate comerciale, ceea ce corespunde, de fapt, scopului politicii comerciale promovate de țarism în Basarabia.

Acordarea privilegiilor de 10 ani negustorilor din Basarabia conform Regulamentului ghilldelor din 26 septembrie 1830, îndeosebi eliberarea de taxa pentru certificatele comerciale în primii 5 ani și acordarea dreptului negustorilor de gilda a treia de a practica comerțul exterior, a permis încadrarea în comerț a tuturor stărilor sociale, indiferent de apartenența etnică – inclusiv a moldovenilor. Însă, limitarea privilegiilor în următorii 5 ani și acordarea de noi privilegii (conform decretului Senatului Guvernant din 11 august 1839) negustorilor și industriașilor din capitală în schimbul unor investiții serioase în dezvoltarea comerțului orășenesc sau a celui imobiliar, i-au impus pe negustorii mai mici, care nu dispuneau de capitaluri serioase, să se transfere în categoria micii burghezii.

Un anumit interes prezintă numărul și componența etnică a negustorilor de gildă din Chișinău care au beneficiat de privilegiu la sfârșitul anilor '40 ai secolului al XIX-lea (Tab.7).

Tabelul 7

Numărul negustorilor de gildă din Chișinău care beneficiau de privilegiu de 10 ani și valoarea capitalului comercial declarat (în mii ruble argint) în 1849*

Negustori	Categorii ghilldei									Numărul și valoarea totală a capitalului		
	I			II			III			Persoane	Capitaluri declarate	Valoarea capitalului
	Persoane	Capitaluri declarate	Valoarea capitalului	Persoane	Capitaluri declarate	Valoarea capitalului	Persoane	Capitaluri declarate	Valoarea capitalului			
Creștini**	2	2	30,0	14	8	48,0	60	39	93,6	76	49	171,6
Greci	-	-	-	7	4	24,0	18	9	21,6	25	13	45,6
Armeni	-	-	-	3	1	6,0	43	17	40,8	46	18	46,8
Evrei	8	4	60,0	37	17	102,0	177	77	184,8	222	98	346,8
Cetățeni de onoare	4	1	15,0	-	-	-	1	1	2,4	5	2	17,4
Total	14	7	105,0	61	30	180,0	299	143	343,2	374	180	628,2

* ANRM, F.134, inv.3, d.88, f.246 verso-250.

** În categoria „creștini” intrau negustori de diferite etnii, în afară de greci și armeni.

Datele Tabelului 7 atestă că în 1849 în orașul Chișinău au beneficiat de privilegiu 180 de negustori, inclusiv: 7 (3,9%) negustori de gilda întâi, 30 (16,7%) – de gilda a doua și 143 (79,4%) – de gilda a treia. Negustorilor mari angroșiști, de gilda întâi și de gilda a doua, le-a revenit 37 (20,6% din numărul total) de certificate comerciale, inclusiv: creștinilor 10 (27%), grecilor – 4 (10,8%), armenilor – 1 (2,7%), evreilor – 21 (56,8%) și cetățenilor de onoare¹² – 1 (2,7%) certificat. Negustorilor mici de gilda a treia, care erau mult mai mulți la număr, iar activitatea lor comercială destul de diversă și mărunță, le-a revenit 143 de certificate comerciale, inclusiv: 39 (27,3%) – creștinilor, 9 (6,3%) – grecilor, 17 (11,9%) – armenilor, 77 (53,8%) – evreilor și 1

¹² *Cetățean de onoare* – stare socială privilegiată, creată prin manifestul imperial din 10 aprilie 1832 și divizată în cetățeni de viță și personali și acordată fie personal pe durata vieții, fie ereditar și negustorilor care activau o perioadă de 10 ani la rând în prima gildă sau 20 de ani în a doua gildă într-un oraș, precum și negustorilor care exercitau funcția de consilier de comerț sau care au fost decorați cu un ordin imperial, marilor industriași, persoanelor care s-au remarcat în domeniul științei și artei, celor cu studii universitare, precum și copiilor de nobili. Ei erau scutiți de impozite, prestații personale, serviciu militar obligatoriu și de pedepse corporale, aveau dreptul de a alege și de a fi aleși în organele de administrație orășenească, de a se numi în actele oficiale *cetățean de onoare*; casele lor erau dispensate de încartuire (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Iași, 2014, p.165-166).

(0,7%) – cetățenilor de onoare. Aceste date atestă nu doar ponderea mare în comerțul capitalei a negustorilor mici de ghilda a treia, dar și ponderea majoră a evreilor care au beneficiat de privilegiile de 10 ani acordate capitalei. În plus, datele Tabelului 5 atestă o pondere mică a negustorilor greci și armeni care au beneficiat de privilegiile – 31 (17,2%) de negustori (13 greci și 18 armeni), ceea ce se lămurește nu doar prin faptul că în comerțul capitalei predominau evreii și ceilalți negustori creștini și concentrarea lor masivă în orașele-porturi Ismail, Chilia și Reni, dar și prin faptul cu mulți dintre ei, în perioada privilegiilor acordate de reforma ghildelor din 1830, au reușit să-și construiască case de locuit și să-și fondeze întreprinderi comercial-industriale.

Privilegiile acordate stărilor sociale încadrate în comerțul Basarabiei conform Regulamentului ghildelor au întărit pozițiile economice, în special ale negustorilor alogeni: armeni, greci și evrei. Spre exemplu, conform raportului din 17 decembrie 1842 al comisiei orășenești instituite pentru verificarea activității comerciale a negustorilor, în comerțul din Chișinău capitaluri însemnate dețineau negustorii de ghilda întâi Iacob Bogacev, Ivan Kolțov, David Glikman și Monașko Hasilev, care comercializau mărfuri în valoare de 72 mii rub. argint. În categoria negustorilor de ghilda a doua o preponderență vădită revenea negustorilor evrei: L.Hasilev (12 mii), Z.Kogan (10 mii), S.Hasilev (10 mii), Ya.Hamudes (10 mii), L.Rabinovici (9 mii), P.Hasilev (8 mii), Ș.Cuciuc (7 mii), C.Fradel (4,5 mii), G.Ekselbert (2 mii), H.Livșiș, M.Gudelman, V.Kișis (toți trei câte o mie de rub. argint) etc. Din numărul negustorilor creștini pot fi evidențiați D.Lovcinski (14 mii), D.Inozemțev (10 mii), K.Minko (10 mii), soția lui N.Maltița (10 mii rub. argint) etc. O bună parte dintre acești negustori dețineau câte 1-2-3 prăvălii, unde comercializau cele mai diverse mărfuri [70, f.20 verso-23].

Marea majoritate dintre acești negustori îi întâlnim în rapoartele comisiei orășenești pentru verificarea activității comerciale a negustorilor din Chișinău și în anii următori [71, f.18-66; d.1575, f.9-26; d.1578, f.38-63].

Destul de puternice erau pozițiile negustorilor angroșiști armeni și greci în orașele-porturi Ismail și Reni, grație veniturilor considerabile pe care le obțineau de la comercializarea cerealelor, care constituia ponderea cea mai mare în comerțul exterior și interior al Basarabiei. În 1831, spre exemplu, în comerțul exterior prin portul Ismail erau încadrați 54 de negustori: Nicolai și Gherasim Veroti, Ivan Goiardi, Dmitri Karavasili, Nicolai Kordali, Carabet Hadji Markarov, Gheorghe Popandopolo, Artiom Afanasov, Dmitri Albu, Anastasie Dimitriev, Nicolai Iliadi, Andrei Caraman, Constantin Kiumgioglo, Panait Nalbangioglo, Iacumi Pișinio, Mihailo Fotiano etc., iar în comerțul exterior prin portul Reni 23 de negustori: Varnali, Dobre, Davidoglo, Banari etc. care dispuneau de impunătoare capitaluri comerciale [72, f.4-4 verso]. În 1831 doar capitalul comercial declarat pentru înscrierea în ghidele comerciale a negustorilor din Ismail, Reni și Chilia constituia 3582000 ruble asiguate [73, f.2]. Spre deosebire de celelalte orașe ale Basarabiei, în special orașul Chișinău, numărul negustorilor evrei în orașele-porturi Ismail și Reni era destul de mic. Aceștia erau doar agenți ai negustorilor mari angroșiști. Izvoarele de epocă ce vizează diferite aspecte ale vieții economice și sociale a orașului Ismail din anii '30 ai secolului al XIX-lea atestă că „[...] evreii se ocupă în particular cu comerțul mărunt” [74, f.38].

În rapoartele ulterioare, autoritățile din Ismail evidențiază cele mai influente familii grecești și armenesti implicate în comerțul cu cereale. Spre exemplu, în raportul din 1838 administrația locală din Ismail nota că exportul de cereale era concentrat în mâinile negustorilor de ghilda întâi – Nicolai Iliadi, Dmitri Caravalschi, Panaiot Nalbangioglo, Karabet Hadji Markarov, Anton Milanovici și ale negustorilor de ghilda a doua – Iakov Pișinio, Gheorghe Krassa și Anton Celebedachi, care au exportat cereale în valoare de 3799857 ruble asiguate [75, f.12 verso]. Aceștia constituiau, de fapt, grupul elită comercial din acest oraș și din întreaga Basarabie.

Sfârșitul privilegiilor acordate orașului Chișinău și portului Ismail, retrocedarea sudului Basarabiei Principatului Moldovei, cu porturile Ismail, Chilia și Reni, conform Tratatului de la Paris din 18 (30) martie 1856, au micșorat substanțial numărul negustorilor angroșiști de ghilda întâi și a doua. La începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea aceștia puțin depășeau în Basarabia 30 de familii: în 1860 – 3 (0,4%) negustori de ghilda întâi, 27 (3,1%) – de ghilda a doua și 836 (96,5%) – de ghilda a treia; în 1861 – 2 (0,2%) negustori de ghilda întâi, 30 (3,3%) – de ghilda a doua și 873 (96,5%) – de ghilda a treia. Constituind doar 3,5% din numărul total al burgheziei comerciale din Basarabiei, negustorii de ghilda întâi și de ghilda a doua dețineau 9% din valoarea capitalului comercial declarat [76, f.7].

Mulți negustori, în afară de activitățile comerciale, erau proprietari funciari [77, f. 233], dețineau spălătorii de lână [78, f.11-17], fabrici de distilare a alcoolului [79, passim], erau proprietari de abatoare [80, f.1-4], de mori cu aburi [81, p. 261], de stațiuni de montă¹³ etc.

Vom supune analizei doar una dintre diversele activități comercial-industriale ale negustorilor de gildă – cea a proprietarilor de stațiuni de montă. În 1835, spre exemplu, la cele 111 stațiuni de montă din Basarabia erau înregistrați 25780 de cai, iar în 1840, la 140 stațiuni – 40000 [82, f.923-924; d.2595, f.11]. O parte dintre stațiunile de montă aparțineau negustorilor. În 1835 în județul Akkerman, plasa Tatarbunar, 3 dintre cele 5 stațiuni de montă aparțineau negustorului de gilda întâi din Odesa Morholi, negustorului de gilda a treia din Akkerman Radion Hadji Iani și negustorului de gilda a treia din Chilia P.Stoikov; în plasa Olănești, dintre cele 17 stațiuni de montă doar o stațiune aparținea negustorului din Chișinău M.Kovalji [83, f. 30-31]. În 1851, dintre cele 67 stațiuni de montă, unde erau întreținuți 6227 de cai, 12 (17,9%) aparțineau negustorilor, în care erau întreținuți 1112 cai [84, f.37-48]. În 1855, dintre cele 120 stațiuni de montă din Basarabia, în care erau înregistrați 11147 cai, negustorilor le reveneau: în județul Soroca – 2 stațiuni (446 cai), în județul Iași – o stațiune (126 cai), în județul Cahul – 12 stațiuni (873 cai) și în județul Bender – 2 stațiuni (228 cai) [85, f.56-69].

Poziții importante, după numărul stațiilor de montă și numărul de cai, dețineau negustorii în județul Bender (Tab.8).

Tabelul 8

Numărul stațiilor de montă din județul Bender în 1857

Proprietarii stațiilor de montă	Tipul de cai			Numărul total	Raportul, în %	Anul instituirii stațiunii	Anul deținerii stațiunii
	Armăsari	Iepe de prăsilă	Cai de rasă simplă				
Moșierul E.G. Gagarin	5	263	90	358	27,5	1830	1830
Moșierul A.P. Laskarin	2	78	27	107	8,2	1842	1842
Colonistul din Comrat Ya.A. Trubci	2	65	21	88	6,8	1835	1835
Arendașul negustorului C.S. Stamerov**	4	196	70	270	20,8	1850	1850
Arendașul negustorului L.P. Stoilov***	3	82	29	114	8,8	1852	1852
Arendașul negustorului C.A. Zotov****	3	130	78	211	16,2	1852	1852
Negustorul din Bender Z.M. Obelman*****	3	111	38	152	11,7	1845	1845
Numărul total	22	925	353	1300	100,0	-	-
Raportul, în %	1,7	71,2	27,1	100,0	-	-	-

* ANRM, F.322, inv.1, d.19, f.37-37 verso, 41.

** Negustor grec din Nejin.

*** Negustor de gilda a treia din Chișinău.

**** Negustor de gilda întâi din Chișinău.

***** Negustor de ghida a treia.

Datele Tabelului 8 atestă că în județul Bender în proprietatea negustorilor basarabeni erau 42,9% din numărul stațiilor de montă, iar dacă ținem cont de faptul că posesorul-grec din Nejin C.S. Stamerov era tot negustor, acest procent va crește până la 57,1%. În proprietatea negustorilor basarabeni erau 40,9% din numărul armăsarilor și 34,9% din numărul iepelor de prăsilă; dacă însă îl luăm în considerare și pe negustorul C.S. Stamerov, procentul va crește – respectiv 54,5% și 56,1%.

¹³ *Stațiune de montă* – în stepele Basarabiei (Bugeac) și în unele localități din ținuturile Soroca și Iași erau pășunate herghelii de cai, care în documentele timpului erau numite, de cele mai multe ori, stațiuni de montă, stațiuni în care moșierii, arendașii, negustorii și unii țărani se ocupau cu împreunarea diferitelor specii de cai în vederea reproducției și obținerii unor rase mai bune de cai (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Iași, 2014, p.549).

Pe parcurs a crescut numărul stațiunilor de montă, respectiv și interesul negustorilor față de această ramură economică din Basarabia. Dar, în pofida creșterii numărului stațiunilor de montă, creșterea cailor nu a căpătat o dezvoltare vertiginoasă. Comitetul regional pentru creșterea cailor din Basarabia recunoștea la mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea că nu doar locuitorii din mediul rural, dar și arendașii se avântă mai mult după cantitate decât după calitate [86, f.8-8 verso]. Autoritățile județene lămureau dezvoltarea slabă a acestei ramuri economice prin faptul că moșierii și coloniștii se ocupă, de regulă, cu creșterea oilor și vitelor cornute mari, iar creșterea cailor nu constituie o preocupare de prestigiu [87, f.3-4].

Concluzii finale

Analiza izvoarelor de arhivă inedite și a lucrărilor care au tangență directă cu tema de cercetare ne permite să concluzionăm că procesul de constituire și evoluție a burgheziei comercial-industriale în Basarabia și a segmentului ei elită a fost determinat de un șir de circumstanțe, atât de ordin intern, cât și de ordin extern, atât economice, cât și politice, atât obiective, cât și subiective. Procesul dat era generat nu doar de factori favorizanți – de bogățiile naturale ale provinciei și de potențialul ei uman, de centrele comerciale situate în apropiere (Odesa, Ismail, Reni, Chilia și Akkerman), de prezența piețelor de desfacere avantajoase (rusești, austriece, moldovenești și turcești) etc., dar și de factori frenatori, în special de politica colonial-comercială promovată de țarism în Basarabia, de multe ori prohibitivă, care a împiedicat procesul obiectiv de formare a elementului național comercial început în Moldova încă în secolul al XVIII-lea și în care au fost implicați activ autohtonii.

Situația periferică a Basarabiei și statutul ei de colonie în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat o atitudine vădit discriminatorie a autorităților centrale față de acest teritoriu, care au limitat drepturile și posibilitățile autohtonilor, în fond ale moldovenilor, prin faptul că în comerțul provinciei au fost atrași în mare parte negustorii străini și cei din guberniile interne ruse cărora le-au fost acordate diverse înlesniri și privilegii – pentru a se încadra în categoria burgheziei comerciale.

Promovând în Basarabia o politică colonial-comercială, separând până în 1830 acest teritoriu de guberniile interne ruse prin cordonul vamal de la Nistru, iar de piețele tradiționale – europene – prin cel de la Prut și Dunăre, administrația imperială rusă, din anumite interese economice și politice, a permis strămutarea de peste hotare și din guberniile interne ruse a negustorilor străini, care în scurt timp dețin monopolul pe piața basarabeană. Burghezia basarabeană ce se forma era alcătuită, în fond, din alogeni – greci, armeni, evrei, ucraineni, ruși etc., care dețineau cea mai mare parte din capitalul comercial, constituind, de fapt, elita comercială din Basarabia.

După 1831, odată cu intrarea în vigoare a Regulamentului ghilldelor și perfectarea juridică a acestei stări sociale, pe parcursul anilor '30-'60 ai secolului al XIX-lea în Basarabia a crescut nu doar numărul burgheziei comerciale, dar și nivelul de avere – capitalul comercial. Burghezia comercială basarabeană, formată în fond din alogeni, va deține un loc important între guberniile europene ale Imperiului Rus atât după număr, cât și după nivelul de avere – capitalul comercial.

O trăsătură caracteristică a elitei comercial-industriale din Basarabia va prezenta faptul că pe lângă componenta românească se va constitui o puternică componentă alogenă, reprezentată în cea mai mare parte din etnici greci, armeni și evrei care au migrat în regiune după anexare, pentru a beneficia de privilegii și cărora, pe parcurs, li se vor adăuga comercianții ruși, ucraineni, bulgari etc. Elementul burghez național era în faza incipientă de constituire, influențat direct de regimul de suzeranitate otomană, ceea ce a cauzat lipsa de securitate a afacerilor ce a caracterizat regiunea timp de mai multe secole, de dezastrul cauzat de războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea care au influențat negativ asupra procesului de acumulare inițială sau primitivă a capitalului. În aceste condiții, segmentul elită al burgheziei comercial-industriale era în fond alogen – alcătuit din armeni, greci și evrei, care au concentrat în mâinile lor principalele afaceri comerciale, în special exportul de cereale și produse animaliere prin portul-franc Odesa și prin porturile dunărene – Ismail, Reni și Chilia.

Referințe:

1. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F.19, inv.3, d.130, d.29, f.53.
2. *Ibidem*, f.53 verso.
3. AISR, F.19, inv.3, d.129, f.17 verso.
4. AISR, F.1308, inv.1, d.3, f.2.
5. POLIS. Revistă de științe politice, 1995, nr.4, passim.
6. BEJAN, P. Autoritatea elitelor diriguitoare. În: *POLIS. Revistă de științe politice*, 1995, nr.4, p.13-18.

7. Articolele acestor autori, *a se vedea în: Xenopoliană*. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol” din Iași, IV, 1-4, Iași, 1996, passim.
8. TOMULEȚ, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași, 2015, p.441.
9. Materialele Conferinței au fost publicate în culegerea: *Studii de arhondologie și genealogie. I*. Chișinău, 2013. 346 p.
10. TOMULEȚ, V. Elite ale burgheziei basarabene: negustorii de gildă angroșiști din Chișinău (1812-1868). În: *Studii de arhondologie și genealogie. I*. Chișinău, 2013, p.23-52.
11. TOMULEȚ, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași, 2015, p.440-483.
12. *Dicționar explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București, 1996, p.337.
13. OPREA, I., PAMFIL, C-G., RADU, R., ZASTROIU, V. *Noul dicționar universal al limbii române*. Ediția a doua. București, 2007, p.424.
14. TĂMAȘ, S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. București, 1993, p.100-101.
15. *Dicționar de sociologie* / Coordonatori C.Zamfir, L.Vlăsceanu. București, 1998, p.211.
16. КРИВОРУЧЕНКО, В.К., МАЦУЕВ, ПЛОТНИКОВ, А.Н., СЫЗДЫКОВА, Ж.С. Элита: к вопросу о понятии. В: *Государство и гражданское общество: политика, экономика, право* (Москва), 2012, №3, с.131.
17. BĂDESCU, I. *Mari sisteme sociologice. Curs de istoria sociologiei*. Oradea, 1998, p.163.
18. BALTASIU, R. *Sociologie economică și teoria elitelor*. București, 2003, p.92.
19. IACOB, D.D. *Elitele din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Iași, 2015, p.13-14.
20. VARZARI, P. *Introducere în elitologie*. Chișinău, 2003, p.6.
21. MUNTEAN, I. Explicarea încrederii în Parlamentul României prin teoria elitelor. În: *Revista Transilvană de științe administrative*, 2013, nr.2(33), p.121.
22. TOMULEȚ, V., BIVOL, V. Elite ale burgheziei basarabene: negustorii angroșiști armeni și greci (1812-1868). În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă*. (Chișinău), 2012, vol.VI (XXI), nr.2, p.216.
23. TURLIUC, C. Elita economică în România la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Rolul industriașilor evrei. În: *Xenopoliană. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol” din Iași*, IV, 1-4. Iași, 1996, p.123.
24. ONOFRAȘ, M., RUSU, C., VULPE, A. *Dicționar explicativ pentru elevi*. București, 2003, p.93.
25. PLATON, A-F. *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*. Preliminariile unei istorii. Iași, 1997, p.1.
26. *Ibidem*, p.6.
27. *Ibidem*, p.66.
28. *A se consulta în acest sens: PLATON, A-F. Geneza burgheziei în Principatele Române*, p. 47-83.
29. *A se consulta mai detaliat: TOMULEȚ, V. Unele considerații de ansamblu privind tipologia burgheziei basarabene în perioada modernă*. În: *Symposia professorum. Seria Istorie*, 1999, Chișinău, 1999, p.39-40.
30. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.93-94 verso.
31. AISR, F.1263, inv.1, d.101, f.681-681 verso.
32. AISR, F.560, inv.3, d.204, f.21-29.
33. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F.75, inv.1, d.426, f.41-42.
34. ANRM, F.75, inv.1, d.157, f.42.
35. ANRM, F.3, inv.1, d.341, f.1-1 verso.
36. AISR, F.1308, inv.1, d.8, f.91.
37. ANRM, F.3, inv.1, d.341, f.1-1 verso. Din alte izvoare aflăm că după expirarea termenului înlesnirilor „prelungite”, la 2 octombrie 1816 autoritățile locale au început să sechestreze averea locuitorilor, dar, ținând cont de importanța deosebită a acestei acțiuni, autoritățile imperiale au ordonat ca măsura în cauză să fie stopată până la sosirea guvernatorului civil C.A. Catacazi, care urma să organizeze aplicarea ei, capitația fiind amânată până la 1 ianuarie 1817; sumele adunate din octombrie 1816 urmau să fie restituite populației (AISR, F.1308, inv.1, d.8, f.91). De altfel, înlesnirile nu au fost prelungite, ci pur și simplu a fost amânată capitația, până când, după cum indică izvorul, „[...] se va liniști poporul, gata să-și părăsească lăcașele, iar rezidentul plenipotențiar, între timp, va reuși să adune informații pentru a putea stabili modalitățile de determinare și repartizare a prestațiilor” (Ibidem, f.91 verso).
38. AISR, F.19, inv.3, d.129, f.222.
39. ANRM, F.5, inv.1, d.3, f.662-664.
40. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AIMSR), F. Armata Moldovenească (AM), inv.182^{“a”}, cert.7, f.12.
41. ANRM, F.75, inv.1, d.105, f.1 verso-2, 9 verso-10.
42. *Ibidem*, f.12.
43. ANRM, F.75, inv.1, d.160, f.1-7; d.157, f.54-61.
44. ANRM, F.4, inv.2, d.22, f.13.
45. ANRM, F.75, inv.1, d.437, f.28-38 verso.
46. ANRM, F.75, inv.1, d.194, f.17 - 17 verso.
47. *Ibidem*, f.53.

48. ANRM, F.6, inv.2, d.399, f.2-11, 14-15, 17, 20, 23-24, 27, 31, 34, 37, 40,43, 48, 51, 54, 58-59, 63,67, 70-71, 73, 76, 80, 83, 86, 89, 92, 95, 98, 101, 104, 110, 114, 122, 126, 130, 133, 138, 141.
49. AISR, F.1152, inv.1, vol.I, 1822, d.18, f.1.
50. AISR, F.19, inv.3, d.130, f.2.
51. *Ibidem*, f.2 verso.
52. *Ibidem*, f.3.
53. *Ibidem*, f.3-3 verso.
54. ANRM, F.75, inv.1, d.426, f.34.
55. Arhiva de Stat din regiunea Odesa (ASRO), F.1, inv.214, d.22, a.1831, f.2 verso, 3 verso, 4 verso.
56. ANRM, F.75, inv.1, d.554, f.22-38.
57. TOMULEȚ, V., BIVOL, V. Elite ale burgheziei basarabene: negustorii angroșiști armeni și greci (1812-1868). În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Serie nouă*. (Chișinău), 2012, vol.VI (XXI), nr.2, p.216.
58. ANRM, F.6, inv.2, d.370, f.93 verso-94.
59. ANRM, F.134, inv.3, d.57, f.291.
60. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.93.
61. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.93-93 verso.
62. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.93 verso.
63. *Ibidem*, f.93 verso-94.
64. Город Кишинев. В: *Журнал Министерства внутренних дел*. СПб, 1845, т. II, с.229-230.
65. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.261-263.
66. ANRM, F.2, inv.1, d.3643, f.19 verso.
67. AISR, F.571, inv.5, d.769, f.300-303.
68. ANRM, F.2, inv.1, d.3265, f.161 verso; d.4517, f.105 verso; d.3586, f.31; d.4141, p.I, f.35-35 verso, d.4411, p.III, f.159-159 verso; d.5286, f.67-67 verso; d.5362, f.9 verso-10; F.75, inv.1, d.957, f.1-501; d.1207, f.12-552; d.1245, f.25-30; d.1375, f.1-12, 19-22; ASRO, F.3, inv.1, d.30, f.7 verso-8.
69. ANRM, F.24, inv.1, d.8, f.72.
70. ANRM, F.75, inv.1, d.1033, f.20 verso-23.
71. ANRM, F.75, inv.1, d.1157, f.18-66; d.1578, f.38-63; 1575, f.9-26.
72. ANRM, F.2, inv.1, d.1619, f.4-4 verso.
73. AISR, F.560, inv.7, d.600, f.2.
74. ANRM, F.2, inv.1, d.2325, f.38.
75. ANRM, F.2, inv.1, d.2985, f.12 verso
76. ANRM, F.2, inv.1, d.7228, f.7.
77. ANRM, F.2, inv.1, d.5775, f.233.
78. ANRM, F.2, inv.1, d.1838, f.11-17.
79. ANRM, F.2, inv.1, d.4879, passim.
80. ANRM, F.6, inv.2, d.957, f.1-4.
81. МУНТЯН, М.П. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. В: *Ученые записки Кишиневского ун-та. (История)*. Кишинев, 1972, т.117, с.261.
82. ANRM, F.2, inv1, d.2591, p.II, f.923-924; d.2595, f.11.
83. ANRM, F.2, inv.1, d.203, f.30-31.
84. ANRM, F.2, inv.1, d.5619, f.37-48.
85. ANRM, F.129, inv.1, d.75, f.56-69.
86. ANRM, F.129, inv.1, d.74, f.8-8 verso.
87. ANRM, F.129, inv.1, d.19, f.3-4.

Notă: Articolul este realizat în cadrul Proiectului de cercetare *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I*, cifrul 20.80009.0807.36, Program de Stat (2020-2023).

Date despre autori:

Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: tomulevalentin@yahoo.ro

ORCID: 0000-0003-4696-2064

Sorin GRAJDARI, masterand, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: grajdari.sorin@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9385-5195

Prezentat la 17.04.2021